

s.1, avsn.2, l. 8-9:

jeg måten de ulike holdningene er forklart på og satt sammen på hos den enkelte person (osv)

s.3, avsn.2, l.6-7:

opposisjonen til kjærlighet er entydig. Hatet er uten interesse som verdibærende holdning (osv.)

s.5, avsn.1, l.6:

begrenset forståelse og avsløre (osv.)

---, avsn.2, l.9:

De behøver ikke å være ladet (osv.)

---, avsn.3, siste linje:

kapitler med essayistisk preg, holdt i Erlings syns-

s.7, avsn.2, l.20-21:

og annen lystenhet på vivank" (81). Videre: "Den som engang mistet makt (osv.)

s.9, avsn.4:

Vi kan åpne med å undersøke noen av de mange forhold én av hovedpersonene inngår i, for slik å få en anelse om hvor kompleks romanens personstruktur egentlig er.

s.11, avsn.2, nest siste linje:

i virkeligheten bundet (osv.)

---, avsn.3, siste linje:

rolle til å sole sin forfengelighet i. I forhold til

s.13, avsn.2, l.6-7:

henne, for minnet (osv.)
ondt. Hun føler (osv.)

s.15, avsn.2, l.3-4 etter sitat:

han nedvurderer henne (osv.)
ungdommen, svinner med årene (osv.)

s.17, alfabetoppstillingen:

D: savnet av den drepte elskede.

s.23, avsn.1, l.5:

blikkene, refleksjonene og de samtaler (osv.)

---, avsn.1, to siste linjer:

tale om, tenker på (osv.)
de vanligvis gjør (osv.)

s.27, avsn.2, l.1 etter sitat:

og de "kapitlene" som (osv.)
med et minne (osv.)

s.29, avsn. 3, l.6:

holder seg der gjerne (osv.)

s.31, avsn.2, l.6-7:

"forskudt af Bruden" (osv.)
andre ble dratt (osv.)

NORSKRIFT

Redaksjon:

Bernt Fossestøl,	rom C236,	Wergelands hus.
Ingard Hauge,	" C238,	" " "
Asfrid Svensen,	" C318,	" " "
Kjell Ivar Vannebo,	" C230,	" " "

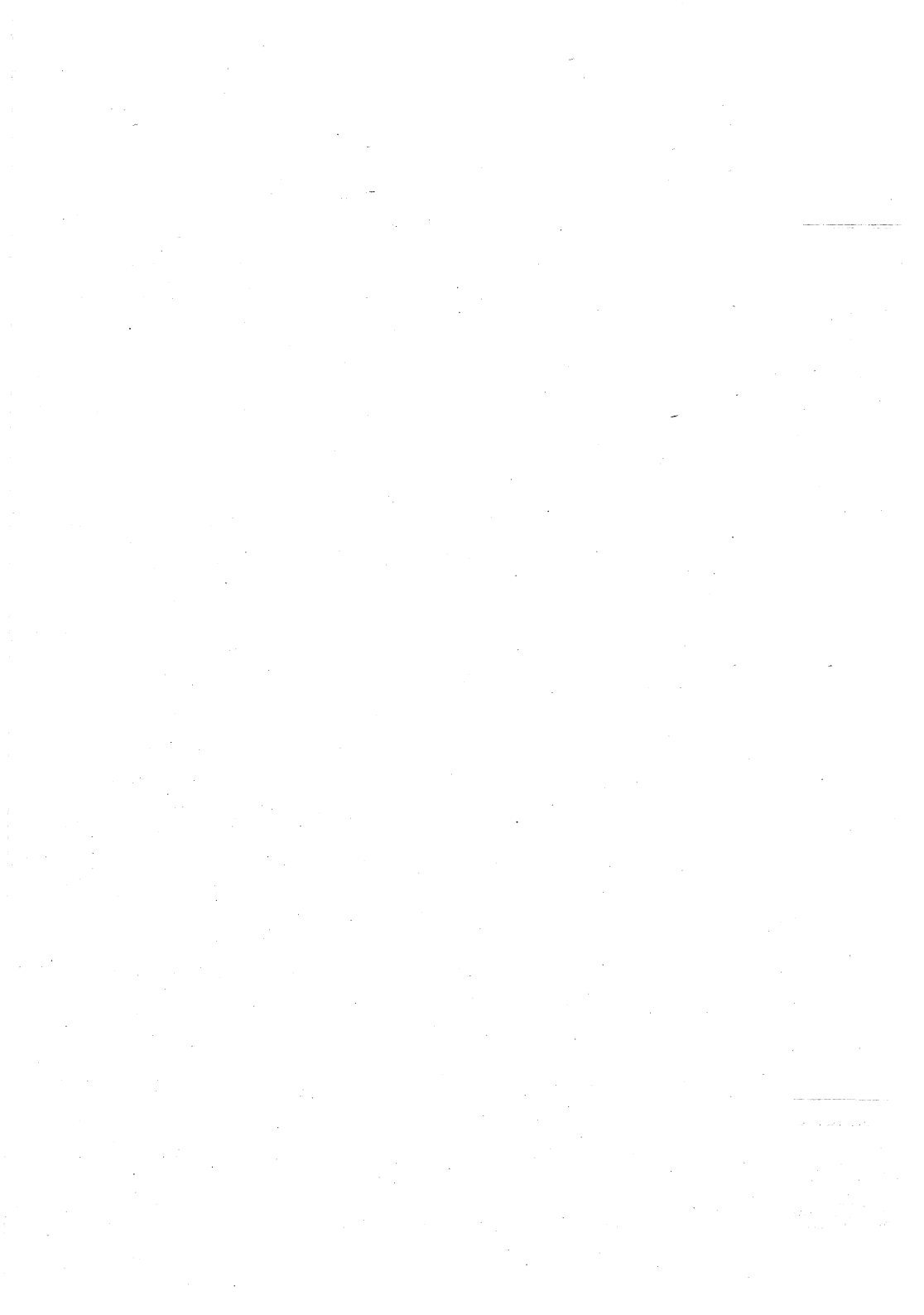
Manuskripter kan leveres direkte til disse eller sendes til:

NORSKRIFT

Institutt for nordisk språk og litteratur
Postboks 1013, Blindern
OSLO 5.

Manuskriptene bør være skrevet på maskin i A4-format, med linjeavstand $1\frac{1}{2}$, marg ca. 4 cm. og med reine typer på et godt fargeband.

NORSKRIFT er et arbeidsskrift og er følgelig beregnet på artikler av foreløpig karakter. Ved eventuelle henvisninger til disse bør det derfor på en eller annen måte markeres at det dreier seg om utkast. Artiklene bør ikke mangfoldiggjøres uten tillatelse fra forfatterne.

KJERLIGHET OG VERDI I AKSEL SANDEMOSES

ROMAN VARULVEN

Av

Ivar Havnevik

Felicia försvann.
Kan någon säga hur?
Som fågela ur sin bur,
som isen när det våras,
som kärlek när den såras,
som tur utan retur.
Felicia försvann.
Kan någon säga hur?

Felicia är död.
Dött är mitt enda hopp,
försvunnen hennes kropp.
Av näcken blev hon tagen
och ned i älven dragen.
Hon flyter aldrig upp.
Felicia är död,
försvunnen hennes kropp.

Felicia försvann.
Felicia, adjö.
Vi måste alla dö.
Du kysste mig på munnen,
du log och var försvunnen.
Ditt kött var också hö.
Felicia försvann.
Felicia, adjö.

Forord.

Dette manuskriptet har vært utformet som første hovedkapittel i en større monografi over Varulven. Etter som noen fullføring av arbeidet ikke er i sikte, velger jeg å offentliggjøre kapittelet nå, fremfor å la det ligge og "mugne" i skriveordsskuffen.

Det overordnede synspunkt for analysen er en bestemt oppfatning av romanens innebygde, eller strukturelle, formål, m.a.o. dens genre. Jeg anser den for å være et verdidroftende verk, skrevet for å formidle en etikk. Men den gir også uttrykk for en verdensanskuelse, idet den forankrer verdisynet i grunnleggende sosiale og psykologiske fenomener. Disse blir fremstilt som allmenne, tidløse forhold. Denne universalistiske tendensen i boka preger hele formspråket.

Livsfortolkningen og verdiformidlingen er skrevet i kjærlighetsromanens form, med innslag fra flere andre, litterære og muntlige, genrer, f.eks. kriminalfortelling, essay, anekdote, folkelig myte, ballade, barneregler. En rekke litterære allusjoner - også til Sandemoses øvrige forfatterskap - befester inntrykket av romanens all-litterære karakter, som et slags "verk for alle verk".

I den foreliggende undersøkelsen av Erling Viks og Felicia Venhags kjærlighetsforhold blir en rekke tekstpartier nærlest i detalj. Hensikten er dels å komme til klarhet i tekstens mer tilslørte og gåtefulle partier, dels å finne ut hvordan kjærlighetsforholdet mellom de to hovedpersonene er med på å gi dem eksistensforståelse og verdisyn.

Argumentasjonen for bestemmelsen av romanens normative og universalistiske intensjon er her begrenset til analysen av det ene kjærlighetsforholdet. Den planlagte monografien skulle også gjøre bruk av andre innfallsvinkler. En undersøkelse av intertekstualiteten kunne underbygge tesen. Dessuten hadde jeg tenkt å beskrive hvordan innslagene av folkelig mytologi også får prege selve fortellingen, slik at dens allmenngyldige intensjon blir formidlet ved hjelp av mytестrukturer. Drømmer, visjoner og myter har til oppgave bl.a. å formidle typere sannheter i verket, og analysen av bruken av slike innslag kunne støtte opp om det sentrale synspunktet. En komposisjonsanalyse som legger vekt på verkets tidsproblematikk vil kunne peke i samme retning; fortidens nærvær i samtiden blir stadig understrykt i teksten og formidler en enhetlig eksistensforståelse.

Innhold:

VERDISYSTEMET	1
KJÆRLIGHETSROMANEN	4
ERLING VIK OG KJÆRLIGHETEN	9
Erling Vik og kvinnene 1913-1942	9
Erling og Felicia	16
Erling og Felicia, Lier 1950	17
Erling og Felicia, på Venhaug i august og september 1957	23
Kjærighetsforholdet utvikler seg	45
Forsoning innen rekkevidde	54
Felicia forsvant	58
Erling på Venhaug	65

VERDISYSTEMET

Varulven er av de bøker som utfolder seg over et lengre tidsrom (ca. 60 år), streifer over et stort persongalleri og uttrykker synspunkter på en mengde av de samværsformer og forståelsesformer som er virksomme i et fellesskap. Samtidig er romanens utfoldende egenskaper holdt i sjakk av en tidsramme (fortelletid) på snaue ni måneder, alle viktige hendelser angår bare en liten gruppe personer, og de aller fleste synspunktene og refleksjonene skriver seg fra hovedpersonen Erling Vik. Synsvinkelen, også, ligger hos ham i store deler av teksten.

De ulike menneskelige samværsformer er på ingen måte nøytralt formidlet. Det er et verk hvis opphavsmann tydelig sier fra hva for holdninger som har verdi, og omvendt hvilke holdninger som er verdiløse. Selve bestemmelsen av verdiene er gjerne enkel nok. Men verdienes struktur kan være problematisk. Med det mener jeg at den de ulike holdningene er forklart på og satt sammen på hos den enkelte person. En hovedperson kan på samme tid være eksempel på realiserte verdier (ved sin livsførsel) og dessuten ha evnen til å reflektere på et høyt nivå over verdiene. Men allikevel kan han være slavebundet av holdninger som er klart verdiløse. Et annet kompliserende moment er tidsfaktoren. Flere av personene forandrer seg i løpet av den fortalte tid (de 60 årene), og hovedpersonen gjennomgår en viktig

fase i sin utvikling i løpet av fortelletiden (de ni månedene). Altså må utsagn om hovedpersonenes holdninger og verdier alltid modifieres under hensyn til hvor de befinner seg på sin utviklingsskala.

Det kan da registreres nok en spenning i romanens organisasjon: mellom holdningenes entydige valør og deres sammensatte og ofte uklare struktur.

De verdifulle holdningene og deres motsetninger utgjør en rekke antonyme begrepspar (dikotomier), der faktorene er negativt og positivt ladet:

skade	:	gjenopprettelse
sjalusi	:	kjærlighet
forakt	:	vennskap
mordlyst	:	livsdyrkelse
angst	:	trygghet
tvang	:	frihet
isolasjon	:	kontakt
selvhevdelse	:	fellesskapshensyn
avsky	:	aksept
...osv.		...osv.

Rekken kan leses som to paradigmer der de negative ledd kan erstatte hverandre og inngå i relasjoner som er uavhengige av den opprinnelige, semantisk baserte, antonyme relasjon, f.eks.:

<u>tvang</u>	}	:	frihet.
angst			
forakt			
isolasjon			
.			
.			
.			
osv.			

På samme vis kan de positive ledd erstatte hverandre i paradigmet, f.eks.:

isolasjon :

{ kontakt
 trygghet
 frihet
 livsdyrkelse
 .
 .
 .
 osv.

Alle de holdningene som her er nevnt, forekommer i boka, og det blir tatt stilling til dem der. Listen er neppe komplett, og den kan sikkert suppleres, men den er fyldig nok for denne studiens formål. Listen kan også suppleres ved at begrepsparene finpresiseres slik at alle bestanddeler i f.eks. holdningen "isolasjon" blir analysert fram og stilt i opposisjon til sine tilsvarende motparter i holdningen "kontakt". En slik nøyaktighet anser jeg likevel ikke for nødvendig i denne sammenheng.

Den positive, henholdsvis negative, klassifiseringen av holdningene er selvfølgelig og enkel. Men enkelte kommentarer er påkrevet. Antonymparet sjalusi : kjærlighet er overraskende. Normalt stilles hat opp mot kjærlighet. I denne romanen legges likevel all vekt på sjalusien, og opposisjonen til kjærlighet er entydig. Hatet er uten tvil en som verdibærende holdning; det forekommer i sammenheng med andre holdninger både på den negativt og på den positivt ladde siden i antonymrekken.

Så er det et antonympar som glimrer ved sitt fravær i rekken, men som i høy grad gjør seg gjeldende i boka, nemlig opposisjonen svakhhet : styrke. Saken er at begrepsparet ikke er forbundet med entydige verdier. Personer med negativt ladde holdninger kan være både sterke og svake, og det samme gjelder personer som bærer positivt ladde holdninger.

Når vi sammenholder rekken med romanen som den er analysert fram av, må vi også ta hensyn til konfliktene

som finnes innenfor det "positive" paradigmet. Det forekommer at klare verdistandpunkter terner sammen med personenes atferd og refleksjoner. Særlig i konstellasjonene omkring frihetsverdien kan verdisystemet virke selvmotsigende. Isolasjonsholdninger og selvheldelse kan i boka bli belagt med frihetsverdi, ja, forveksles med frihet. Og forakt kan kritikkløst gå inn som betingelse for kontakt og vennskap. Dette har Carl-Erik Nordberg gått inn på i Varulven-kapittelet i sin monografi over Sandemose. Slik kan det oppstå konflikter mellom kjærlighet og frihet, fellesskap og frihet, vennskap og frihet - holdninger som i følge verkets uttalte verdisyn hører til i samme paradigme.

KJÆRLIGHETSROMANEN

I det følgende vil jeg studere boka primært som kjærlighetsroman. Det erotiske kjærlighetsforholdet er den art medmenneskelig relasjon som boka konsentrerer seg sterkest om - både ved de forbindelser som fremstilles og ved de kommentarer som personene gir. Dette vil ikke si at de erotiske relasjonene er selvtilstrekkelige, langt ifra; de inngår som de fremste bærerne av romanens allmenne verdisyn. Nesten ethvert verdiutsagn om erotiske forhold har gyldighet til andre medmenneskelige forhold.

Som en innledning kan det være nyttig å fremheve romanens eksplisitte utsagn om kjærlighetsverdier. Og det blir nødvendig å ta stilling til anvendbarheten av disse utsagnene - vi må stille oss spørsmålet: Kan vi behandle verdiutsagn fra romanpersonene som om de var forfatterens egne? Det gjelder altså gyldigheten av utsagn som forekommer innen fiksjonen. I

tilfellet Varulven er saken neppe så problematisk som den kan være i andre bøker: hovedpersonene er ikke fremstilt med ironisk distanse. Deres verdiutsagn har gyldighet som om de var forfatterens egne, iallfall tilnærmedesvis. En annen sak er at personene kan vise begrensede forståelse og avsløre det ved inadekvate handlinger og holdninger, men deres bevisste verdiutsagn kan nesten alltid aksepteres uten kritikk. De personene som utvetydig er talsmenn for romanens verdier, er Venhaug-folket: Jan, Felicia, Julie, tante Gustava og Erling. Vi har på den annen side personer som er talsmenn for anti-verdiene; det er den voksne Gulnare, Viktoria Hagen og Gustav Vik.

Romanens erotiske verdisyn blir ikke presentert som et utbygd system, men formidles gjennom hele verket i kortere og lengre passasjer. For en stor del utgjør passasjene avsløringer av en rekke verdiløse erotiske forhold, men det finnes også en del lengre, teoretisk pregete avsnitt der særlig sjalusien er gjenstand for analyse og refleksjon. Dessuten finnes det noen avsnitt med beskrivelser av ulike sider ved kjærligheten.

løver ikke å være ladet med bestemte verdier. Noen eksplisitt teoretisk oppbygning av et erotisk ideal forekommer ikke. Men det er ikke vanskelig å samle brokkene om den verdiløse erotikk sammen til en slags teori. Og ut av denne teorien - eller modellen - stiger visjonen av et ideal.

De første 160 sidene av Varulven (ca. 2/5) er romlig forankret til gården Venhaug mens Erling Vik er på besøk der hos Felicia og Jan i august 1957. Etter at de viktigste sider av romanens konflikter, miljø og persongalleri er eksponert, følger en rekke ganske korte kapitler med essavistisk preg, holdt i Erlings syns-

vinkel (fra s. 69 av, alle henvisninger til bind⁷ i Verker i utvalg, 1966). Ut fra minnet om en episode som i sin tur aktualiserte krigstiden på ny (landssvikeren Torvald Ørjes besøk hos Erling dagen før avreisen) går Erlings tanker over på krigstiden og mulige årsaker til landssvik. Han minnes sin venn, krigshelten Steingrim, og drøfter med seg selv krigens årsaker. Dem ser han som kombinasjon av politikk og individuelle sosiale holdninger, og de individuelle holdningene er de dypeste, de fundamentale, årsakene: "[...]i det enkelte menneskes påtvungne isolasjon og lukkethet lå den farligste kimen til vold og krig"

(76). Minnet om Steingrim og drøftelsen av krigens årsaker fører så tankene over til et annet minne: om en episode da et menneske ødela to unges nye forelskelse. Denne episoden anses som et entydig utslag av samme grunnholdning som forårsaket krig, dypest sett. Episoden blir eksempel på en type krig i det små. Det følgende kapittel ("Skrekken for ekstasen") utgjør en analyse av begrepet sjalusi og en teori om sjalusiens vesen. Analysen og teorien blir i de neste kapitlene nyansert og supplert med en rekke analogier - dels anekdoter, dels fabler. Og sjalusien blir mot-bestemt av eksempler på Erlings og Felicias erotiske lykke, samt av en beskrivelse av Tante Gustava, kvinnen som hevder og som er bærer av romanens toleranse- og frihetsverdier.

Analysen av erotisk sjalusi er da sprunget ut av behovet for en forklaring på holdninger som skaper krig. Og den danner basis for en teori om medmenneskelige holdninger i sin alminnelighet. Erotikken er altså på ingen måte noen menneskelig relasjon som eksisterer uavhengig av andre relasjoner - men det er forholdsvis

enkelt å isolere den for å foreta en beskrivelse som kan overføres på de øvrige relasjonene.

Kort fortalt er sjalusien en form for ønske om emosjonell makt over et annet menneske. Har man en gang blitt berøvet makt, f.eks. i barndommen, oppstår ønske om gjenerobring av makten med krav om at den annen part skal være oppmerksom, ta seg av en, like, elske, bry seg om en. Viljen til å bemektige seg et annet menneskes følelser kan med fordel beskrives i Erich Fromms kjærlighetsterminologi som en egenskap ved symbiotisk forening (E. Fromm: The Art of Loving, London 1957, s. 18-20 . Symbiotisk forening er en umoden form for kjærlighet hvis typiske fremtreden er sadisme og masochisme). Dersom en annen part gjør seg uavhengig av deg ved å gå inn i en lykke-relasjon med et annet menneske, da frigjør han seg fra din makt og trer inn i en jevnbyrdig, lykkelig forening, en kjærlighetsrelasjon til denne andre. I romanens terminologi heter denne foreningen ekstase. Forelskelsen (ekstasen, eller eros) er den fremste måten en kan fri seg fra et symbiotisk forhold på. Gjenerobringen kan ytre seg som "herskerbrunst, grov sadisme, parasitær erotikk og annen lystenhet på vivank" (81). Videre: "Den som engang mistet makt [...] blir grepet av den hodeløse mantsyken vi kaller sjalusi" (81). Og sjalusien har i siste instans samme opphav som krigen. Begge er former for isolasjonsskrek. Også i dette er det fullt sammenfall med Fromms kjærlighets-teori: "The awareness of human separation, without reunion by love - is the source of shame. It is at the same time the source of guilt and anxiety". The deepest need of man, then, is the need to overcome his separateness, to leave the prison of his aloneness" (Fromm, s. 9). Mangel på kjærlighetsfylt

kontakt er det samme som intethet, for Fromm som for Erling Vik.

Ut av sjalusien oppstår de sosiale konvensjoner som regulerer den erotiske kjærligheten og som er forvrengninger av kjærlighetens vesen. Konvensjonene ytrer seg som ødeleggelseslyst, sladder, formynderi og ulike former for seksuell utbytting. Seksualtabuer, renhetsforestillinger og kjønnsrolleforestillinger er ytterligere forvrengninger av erotisk kjærlighet. En parasitær erotisk form som kinking er nok en side av samme sak, og like verdiløs er meta-seksualiteten, dvs. den art diskusjon om erotikk som bare tilsynelatende vil skape klarhet i saken, mens den egentlige intensjonen er en form for nysgjerrighet etter andres følelsesliv.

En gang til i romanen gis det plass for et ganske utførlig avsnitt med refleksjon over sjalusiens vesen. Det er Jan Venhaug som opponerer mot Strindbergs tanke at sjalusien er en renslighetsfaktor. Som Erling ser Jan sjalusien som en angstreaksjon, en helt igjennom avvisbar form for maktsyke (280-282).

Fram av denne modellen for skadd kjærlighet kan vi konstruere en modell for sunn kjærlighet. Og en ting er sikkert: den har ikke rom for sjalusien. Da kan det heller ikke forekomme maktmisbruk mellom partene forårsaket av sjalusi. Sunn erotisk kjærlighet må være en relasjon mellom frie individer, og den emosjonelle avhengigheten dem imellom må være av dialektisk art, ikke symbiotisk. Erich Fromms enkle teori dekker romanens syn også her: "[...] mature love is union under the condition of preserving one's integrity, one's individuality". Og kjærlighetens kjennetegnende egenskaper er ytelse, omsorg, ansvar, respekt og kunnskap i den

enkelte parts holdning til den annen part (Fromm, 20-32).

Så langt romanens ansatser til en teori om kjærlighet og verdi. En analyse av romanens praksis vil undersøke i hvilken grad verdiene lar seg realisere.

ERLING VIK OG KJÆRLIGHETEN

Av alle personene vi møter i Varulven, står svært mange i erotisk forhold til hverandre. Dessuten forekommer en rekke ikke-erotiske relasjonstyper, det er familierelasjoner, venns- og fiendskapsrelasjoner. Naturligvis kan vennskap og fiendskap oppstå innenfor erotiske forbindelser og familieforbindelser, men slike forhold finnes også uavhengig av kjønnsliv og familie, da særlig kvinner imellom og menn imellom.

Det vil føre for langt å foreta inngående analyser av alle de aktualiserte medmenneskelige relasjoner i verket, og jeg vil avbryte analysen når jeg synes at materialet er fyldig nok til å gi dekkende inntrykk av forholdet mellom romanens verdisystem og aktualiseringen av systemet.

Vi kan åpne med å undersøke de mange forhold av hovedpersonene inngår i, for slik å få en innblikk om hvor kompleks romanens personstruktur egentlig er.

Erling Vik og kvinnene 1913 - 1942

Av Erling Viks mange erotiske forbindelser er 7 behandlet i boka med navns nevning. I kronologisk rekkefølge er de Olga på Rjukan (1913), Gulnare (1915), fru murerstvenn Pedersen (1918), Felicia (1934, 1942-1958), Cecilie Skog (1934), Margrete (Julies mor, 1934) og Ellen (Erlings kone,

omtrent et ti-år fram til 1942). Her er en vid skala av erotiske relasjonstyper, fra pubertetens skrekkeopplevelse og den avbrutte kjærlighetslykke, over mer tilfeldige forbindelser av utelukkende erotisk karakter, til de stormfulle samliv med Ellen og Felicia. Forholdet til Felicia er dynamisk, i den forstand at det forandrer seg over tid - ved at partene endrer holdning til hverandre gjennom sitt lange bekjentskap og kjærlighetsforhold. Og det er inngående belyst fra to sider ettersom begge parter ytrer seg om forholdet - både direkte til hverandre, i reflekterende monolog og til andre mennesker.

Sett mot verdisystemet som ble avdekket ovenfor, er det mulig å plassere visse av Erlings erotiske forbindelser slik at de bidrar til å anskueliggjøre systemet. Andre av historiene supplerer og nyanserer systemet. Den euforiske ungdomsopplevelsen som Erling og Gulnare har sammen, bærer i seg kimen til et modent kjærlighetsforhold mellom frie individer. Når det blir avbrutt og tilintetgjort av omgivelsenes maktsyke, ser vi for det første et eksempel på den konvensjonelle undertrykkelse av kjærligheten; for det andre blir opplevelsen, for Erling som for leseren, en representasjon av de gode kjærlighetsverdiene, en norm som kan legges over alle de øvrige kjærlighetsforholdene i romanen (35-53).

Mot Gulnare-episoden kan vi umiddelbart stille de to andre tenåringsopplevelsene til Erling. Redselsstuden i vaskekjelleren viser Olga og Erling som ofre for miljøets kjærlighetsfiendtlige sosiale konvensjoner, der erotikken er belagt med skam. Hadde det ikke vært for Erlings frihetsslengsel og evne til å bryte med gitte livsvilkår, er det tenkelig at opplevelsen kunne ha

rammet ham emosjonelt gjennom hele livet. Som det er, blir den en del av hans erfaringsforråd, noe han lærer av (41, 158-160, 163-164). Gulnare-episoden beviser at det er mulig å bryte de konvensjonelle grenser for erotisk utfoldelse. Når da Gulnare uteblir fra styremøtet, er det ikke til å holde ut for Erling. Det gjelder ikke bare tapet av den elskede, men det betyr også en avgjørende hindring for hans frihetsbestrebelse, en motsigelse av alle hans verdier. Og flukten blir hans eneste utvei.

Forholdet til Kamma Pedersen tre år senere betyr en gjenreisning av verdiene. For Erling er forholdet innvielsen til seksuallivets sødme, for fru Pedersen et erotisk eventyr. Han lærer å nyte en kvinne, hun tilfredsstilles av sin lærerrolle. Forholdet er rent seksuelt, og av gjensidig positiv verdi for begge. Ingen utnytter den annen, de møtes i nytelsen og kan skilles som venner når tilfredsstillelsen er nådd. Begge parter har bevart sin integritet og sin frihet - selv om Erling ikke blir klar over det før siden, men plages med selvbebreidelser og skam. Ingen av dem er i nærheten bundet av samfunnets tvangsforestillinger om seksualiteten (293-299).

Forbindelser som den mellom Erling og Cecilie Skog har ikke vært behandlet i de teoretiske avsnittene. Som i forholdet mellom Erling og Kamma Pedersen er partene jevnbyrdige og frie, men dette er et kampforhold der de utnytter hverandre. Når Erling konsentrerer seg om Cecilie Skog mens han holder foredrag om seksuelle utskielser, bruker han henne som middel til å utfolde sin egen person, bygge opp sin rolle som skandaleskapende forfatterbohem. Cecilie bruker Erlings

samfunnets konvensjoner utgjør episoden et brudd, men bruddet er ikke noen solid basis for et varigere kjærlighetsforhold, og de kommer snart fra hverandre, for så å bli fiender (157-164).

Året 1934 er i det hele tatt en tid da Erlings privatliv er kaotisk, da alt går ut på å leve seg ut, hemningsløst og hensynsløst, i en nærmest manisk sentrering om selvet. I forhold til kvinner er han altetende, det viser seg ved at han i rask rekkefølge nedlegger den purunge overklasssepiken Felicia, den frigjorte frue Cecilie Skog og den rekreerende gatepiken Margrete. Om hans forhold til Margrete vet vi lite. Akkurat hva slags holdninger de to har hatt til hverandre mens forholdet varte, må vi gjette oss til fra et svært spinkelt materiale, eller rettere sagt fra fraværet av materiale (95-96). Episoden later til å være skjøvet vekk fra Erlings erindring, muligens fordi han har ansett den som en fornedrelse. At nettopp den utliggete gatepiken skulle bli mor til hans datter, er en meget sigende ironi, og ironien trer i full funksjon når Felicia 13 år senere tar datteren til seg, og når det blir et par av Julie og Jan etter Felicias død. Erlings senere forhold til Margrete er preget av at han overser hennes eksistens så godt det lar seg gjøre, anser henne som et menneske som det ikke går an å ha noe forhold til.

Annerledes betydningsfullt er forholdet mellom Erling og Felicia i 1934. De to møtes på Teaterkaféen, han følger henne hjem, deflorerer henne, gjør avtale om et nytt møte, men møter ikke opp. For Erling er episoden den natten en blant mange i dette tidsrommet: "[..]et glimt, men det kunne blitt mer" (154). Og selve forelssescenen blir ikke skildret fra hans synsvinkel.

Det later til at han ikke har tenkt særlig over episoden i tiden nærmest etter. Men Felicia har likevel gjort inntrykk på ham: "Erling hadde aldri glemt Felicia Ormsund. Hun hadde vist ansiktet sitt for ham mange ganger i de åtte årene som var gått og han hadde ofte undret seg på hva som var blitt av henne" (151). Og en selvbekreftelse for avtalebruddet ligger under utsagnet: "Da han så henne i Stockholm på den vesle flyktning-kaféen, kjente han seg slått ut" (sst.).

I 1934 hadde Erling en anelse om at hans oppførsel mot Felicia er forkastelig; i 1942 er anelsen gått over i skyldfølelse, i en periode da han er sterkt deprimert. I etterkrigstiden, når samlivet mellom Erling, Felicia og Jan er begynt, er Erling klar over rekkevidden av sitt svik mot Felicia. Det preger deres forhold på avgjørende måte.

For Erling i 1934 er Felicia-episoden en av scenene i hans egen Don Juan-forestilling. For Felicia har episoden tatt seg annerledes ut. I hennes utvikling får Erlings svik samme betydning som Gulnares uteblivelse har i hans utvikling. Den er en større ulykke for henne. Hun føler seg vanæret: "Jeg kjente meg mishandlet, prylt og spyttet på[.]" (166). Erindringen om møtet er dagklar alltid siden, og hun gjennomtenker det som skjedde, gang på gang. I følge hennes beretning oppførte han seg som en betvinger: "Han hadde kastet seg på sengen hennes, plukket av henne klærne med altfor øvede hender og gått på henne som et ulvemenneske[.]" (172-173). Hennes fornedrelse er dobbelt: Hun ble ydmyket under samleiet, selv om han var vennlig mot henne etterpå, og hun ble ydmyket igjen da han brøt avtalen om et nytt møte.

Erlings behandling av Felicia i 1934 kan supplere verdisystemet: en egoistisk, brutal holdning til partneren er uforenlig med kjærlighetsverdiene. I årene framover endres aldri Felicias holdning til saken. Sviket er utilgivelig og kan ikke repareres - men det kan holdes ut og aksepteres som en del av virkeligheten, særlig når elskereren Erling er henne nær. I september 1957 tenker Felicia gjennom det hele på nytt mens hun kler av seg for kikkeren Tor Anderssen:

"For en banditt han var./ Ingeñting hadde nyttet siden, ingenting hadde kunnet erstatte det som ble tatt fra henne, ingen kunne hjelpe henne til å skru historien to og tyve år tilbake, la henne være sytten år en gang til og møte Erling Vik noe bedre rustet. Sette krefter mot krefter når en mer eller mindre beruset Erling ville forsøke seg helt overflødig med mer eller mindre volds-
tekt - og vennlig forklare ham at den oppførselen passet henne ikke." (175)

Forholdet mellom Erling og Felicia gjenopptas mange år senere. I mellomtiden faller Erlings ekteskap med Ellen. Det inntar en eiendommelig stilling i romanen; Erlings forhold er meget distansert, vi ser ikke en eneste scene mellom ektefellene, møter aldri Ellen som person i boka. Hun blir bare omtalt. Men da skjer det også i sterke ordelag, som med en formulering av den nøkterne Steingrim: "De var som sammenvokste tvillinger som var grepet av et gjensidig og uslokkelig hat, men ikke fant noen til å svinge øksen" (191) - dette er i året 1941. Ekteskapet er skildret i samme detaljfattigdom som affæren Cecilie Skog, og det er mye som tyder på at partenes holdning til hverandre har vært av lignende art: to jevnbyrdige følelses-utsugere i maktkamp. At Ellen har hatt et slags overtak på ham, antydes både av

Steingrim og Felicia. Erling er "på grensen av alkoholisme" (191) og slites mellom avsky for kona og vilje til å holde på henne, men når hun reiser fra ham for å gifte seg med en annen, går han i hundene (i følge Felicia, s. 169). Det er sjalusi-teorien fra de reflekterte kapitlene som bekreftes her: den ene part gjør seg fri fra et maktforhold ved å gå inn i et kjærlighetsforhold til en annen, og den bedraddé ønsker å gjenerobre makten. Nå er Erling maktesløs og har intet å ramme Ellen med, og hans sjalusi kan ikke få annet utløp enn å drive ham selv mot et sammenbrudd.

I 1957 later det til at Erling har frigjort seg nesten helt fra forholdet til Ellen:

"Ellen... hørte han aldri noe fra. Hun var 26 år og han 41 da de kom fra hverandre. Nu er det hun som er 41, tenkte han, jo, det stemmer, hun er liksom Felicia sytten år yngre enn jeg [...] Alt som er igjen av historien, tenkte han og smilte ved tanken, er at jeg nesten hver dag regner disse tallene ut, gud vet hvorfor." (89)

Teksten viser at det sitter en siste rest igjen av selvheldelsestrang i forholdet til Ellen. Den ytrer seg når han edvurderer henne med tanken på at hennes fortrinn, men, svinner med årene, og når det er nødvendig for ham å tenke over det daglig. (En annen sak er at han regner feil - han må ha vært 43 år den gangen. Men jeg har vanskelig for å finne noen funksjon av feilen og henfører den til en "slip of the pen" av forfatteren. Det ser symmetrisk og pent ut med de to 41-tallene.)

Erling og Felicia

Hittil har Erlings ulike erotiske forbindelser vært relativt uproblematisk med hensyn til verdimelessig plassering. Men også den vråme grøten må røres: hvordan skal vi vurdere kjærlighetsforholdet som etableres mellom Erling og Felicia etter at de møtes på ny?

Erlings holdning til Felicia utvikler seg i stadier. Romanen sier lite om flyktningstiden og Erlings reaksjon på at Felicia gifter seg med Jan Venhaug. Heller ikke får vi innblikk i selve opprettelsen av forholdet mellom de to, det har skjedd på slutten av krigstiden. I alle fall er det klart at forholdet har bestått i noen år når vi møter dem i det de atter gjenforenes, denne gangen etter 16 måneders atskillelse, i 1950. Gjenforeningen er et møte mellom to elskende, de har et kraftig oppgjør over visse uoverensstemmelser, men de skilles vel forlikte. I avsnittene fra 1950 blir det gjort opp status i forholdet - vi får iaktta begge parters erotiske lykke, deres vennskap og de konflikter som truer det gode forhold.

Den neste brede skildringen av forholdet er tidfestet til august 1957 under Erlings første besøk på Venhaug ^{ders.} (det første innen fortelletiden, vi kan kalle det "Venhaug I^a"). Disse kapitlene utdyper forholdet ved at personenes fortid rulles opp og ved at de tar stilling til sin fortid - dessuten tar de stilling til verdiene i sin livsfortolkning. Her iakttar vi også trekantforholdet Erling:Felicia:Jan i funksjon. Og en av konfliktenene mellom Erling og Felicia får økt betydning: Erlings uavhengighetstrang stilles i opposisjon til Felicias behov for å ha ham nær seg bestandig. Et

annet opphold (Venhaug II) blir bare kort referert, men belyser forholdet ved å vise hvordan Erling kan reagere negativt på samvær med Felicia.

Det tredje oppholdet (Venhaug III) varer lengst enn de andre, fra midt i oktober 1957 til 3. januar 1958. I løpet av denne tiden forandrer Erlings holdning til Felicia seg slik at han renonserer på sitt frihetskrav til fordel for hennes nærhetskrav. Det blir etter hvert mindre og mindre igjen av hans aggresjon innen forholdet.

Under det siste Venhaug-oppholdet (Venhaug IV, februar-april 1958), da Felicia blir myrdet, kommer det ikke noen nye trekk til i forholdet mellom dem. Men etter hennes død reformulerer Erling sitt total-syn på forholdet og oppnår en slags forsoning av konflikten.

Fasene som må analyseres nøyere i relasjon til romanens erotiske normsystem, er da

- A: gjenforeningen i Lier 1950,
- B: tilstanden i 1957 inntil midten av oktober,
- C: utviklingen av kjærlighetsforholdet etter oktober 1957,
- : savnet av den drepte elskede.

Erling og Felicia, Lier 1950

Det første vi får vite om forholdet mellom Erling og Felicia, er at hun eier en merkelig evne til å nyskape livet for ham, gjøre noe ukjent kjent og det ikke sansete følt. I "fase A" får vi se det dagen etter selve gjenforeningsscenen (som ikke er skildret i boka; den ville vel ikke kunne gjengis i ord) i tilbakeblikk, idet Erling tenker på fire brev han fikk i utlandet

mens Felicia var på Gotland med familien. "De fire brevene hadde gitt et bilde av et eventyrets Gotland som han aldri ville ha forstyrret ved å reise dit og se det virkelige" (15). For Erling er dette ekstraordinært. Han får vanligvis opplevelse av steder bare ved å være der selv: "Øynene mine skal fange det inn før jeg eier det" (sst.). Allikevel: "[...]kanskje ikke noe sted var blitt hans så dypt og inderlig som Gotland" (16). Det er Erlings kjærlighet som må påvirke hans lesning av brevene, for Felicia gir ikke noen fyldig beskrivelse av øya, men skriver mest om ham. En annen enn Erling ville ikke nødvendigvis hatt noen slik opplevelse. For ham er det likevel skjedd en skaperakt: "Med det fjerde brevet var Gotland skapt for andre gangen[...]" (sst.).

Jeg leser disse avsnittene som en ytterst høy vurdering av kjærlighetens makt og av Felicia som elsker. Hun ytter i forholdet: "Oppå det hele hadde Felicia gavmildt skjenket ham et Gotland med et Visby og andre eventyrlige ting" (15). Og han opplever hennes kjærlighet til ham i hennes ytelse, jfr. den vekt Erich Fromm legger på ytelsen i kjærligheten: "[...] the active character of love can be described by stating that love is primarily giving, not receiving" (Fromm, 22).

Felicia gir mer enn nytt liv; hun gir Erling seksuell tilfredsstillelse og vennskapelig kontakt; det viser alle de tidlige Lier-kapitlene. Den fysiske tilfredsstillelsen gjelder ikke bare seksualiteten, men like meget hennes omtanke for detaljer som kaffe, øl og håndklær om morgenen (23-24), småting som er

med på å vekke hans sanser.

Erlings gjenytelser i 1950-møtet er først og fremst seksuelle - han stimulerer Felicias drift og emosjoner. Han utgjør en enorm erotisk kraft; det ser vi av det anfaller av attrå som kommer over Felicia i bilen på vei til møtet. Det skal bare forventning til for å få satt i gang hennes fysiske reaksjoner: "[...]hun holdt på å kveles i en fryd full av angst for å svime av, det tok til å pulsere i hennes skjød, hun stønnet i avmektig sinne[...]" (11-12). Og om ikke selve seksualaktene blir beskrevet i disse avsnittene, går det fram av teksten at de har vært tilfredsstillende.

For dem begge gjelder det at den seksuelle kontakten skaper livsglede og lykke hos dem, slik at de folder seg ut for hverandre, påvirker hverandre til stadig rikere ytelser og gjenytelser.

Dette vil ikke si at 1950-møtet er en konfliktfri idyll. Det rommer også et alvorlig oppgjør mellom dem - om bakgrunnen for Erlings reise til Las Palmas (kap. "Hanan under vaskebaljen", 19-22). Fra Erlings synspunkt: Han har latt seg sende ut av landet i den tro at han trengte en reise for å stimulere sitt forfatterskap. Men hele tiden har han følt seg manipulert av Felicia. Han har opponert, men reist fordi Felicia har villet det. Vi kan se reisen som nok en ytelse i forholdet.

Felicia har ganske riktig sørget for å få Erling til å reise, og hun har dekket over sitt egentlige motiv: å få et barn til med Jan. Hun fortiet i sin tid motivet for Erling, vel for å unngå en opprivende scene. Det Erling nå protesterer på, er ikke selve motivet så mye som fortielsen av motivet, Felicias manglende ærlighet.

Dessuten protesterer han på selve manipulasjonen. Analysen av kapittelet vanskeliggjøres ved at, som Felicia sier: ". . . i sånne saker er det aldri tale om bare svart og hvitt" (21). Kapittelets funksjon er mangesidig. Det viser oss de elskende i kamp, at uløste konflikter truer med å ødelegge forholdet, men særlig legges det vekt på partenes forsøk på saklighet og ro, på å løse konflikten i åpen samtale. Både Erling og Felicia forsøker å unngå særlig sårende replikker, og når slike ord kommer likevel, angrer de på dem og unnskylder seg. Det kan vel reises tvil om konfliktene blir løst, men de blir heller ikke stuet bort i glemsel. Den annen parts ulike standpunkt blir akseptert og tatt til etterretning.

Etter oppgjøret er de tydeligvis blitt forsonet, det viser kapittelet "Skyggen av Varulven" (23-27), som er en idyllskildring, fra en side sett, nemlig fra det erotiske synspunkt. Men det er også i dette kapitlet at Erlings "forestillinger om det falne menneske" - Varulv-ideologien - legges fram til bruk som referanse for romanens videre utdypning av medmenneskelige forhold. Den erotiske idyllen danner en ramme for Varulv-avsnittene, og kan - som alt annet i romanen - beskrives i relasjon til Varulv-symbolikken. ^D

4 Destruk-

sjonens teori (i Varulv-forestillingene) legges fram nettopp midt i en scene av erotisk og vennskapelig lykke.

Vi har sett hvor høyt Erling og Felicia elsker hverandre, at de fra hverandre har store tanker om hverandre, at de er lykkelige sammen, men også at alvorlige konflikter kan true forholdet. For å avverge

trusselen ser de konfliktene i øynene og søker å løse dem. Men det ligger også truende konflikter i hver av personene.

Felicia er hardest rammet av dette. Når Erling er fraværende, lever hun sporadisk i et symbiotisk forhold til gartneren på Venhaug, Tor Anderssen. Denne forbindelsen er hun emosjonelt bundet til, og hun ~~kan~~^{tar} ikke ta saken opp med noen av sine menn, hverken Erling eller Jan. Forholdet til gartneren er determinert av Erlings svik i 1934, og det har gjort en skade på Felicia som aldri kan repareres. Midt i lykke-situasjonen i 1950, mens hun ligger i elskerens Erlings armer, har hun en vond drøm om Tor Anderssen og seg selv. Så tenker hun på tiden nærmest etter Erlings svik, da hun kledde av seg og stilte seg ut for en tenkt Erling i hagen, og deretter tenker hun på sin forbindelse med gartneren: hun kler av seg, han ser på. En sjelden forfatterkommentar gjør linjen mellom Erling og Tor Anderssen klar:

"Underlig nok, Felicia så aldri sammenhengen i det - den unge piken som ventet på Erling Vik som aldri kom, og den svarte leken med gartneren på Venhaug. Det var ikke fordi hun ingen forklaring søkte, men den helt åpenbare så hun ikke. Ikke engang det at det ene regelmessig minte henne på at det andre satte henne på noe spor."

(34)

Men også Erling har et gammelt agg i sin holdning til den elskede, og han greier ikke å nedkjempe det, enda han går åpent til verks, i sin egen bevissthet og i samtaler med Felicia. Vi møter agget i det kapittelet som mer enn noe er hans kjærlighets bekjennelse, "Okkupasjonen av Gotland":

"Blikket hans hvilte på hånden til Felicia, - og minnet var der, nu som alltid som slået av et bjørkeris over ansiktet: En gammel og gretten og skitten mann som ingen hender hadde, om en da ikke ville gjøre vesen av de to fingrene som sprikte efter ingenting ytterst på høyre hånd. Hvor ofte hadde han ikke, figurlig talt, tenkt å slenge Felicia denne mannen i ansiktet med de stinkende klærne og det stinkende skjegget hans!"

(16)

Mannen er Erlings morfar. Og i denne konteksten får den uhyggelige skikkelsen betydning som bærer av all den nedverdige, den sosiale lidelse som Erling har gjennomlevd i en barndom blant det laveste proletariatet i en ganske liten industriby. Ønsket om å reparere den sosiale skaden driver ham gjennom hans voksne liv i form av klassehat og ambisjon. I Felicia-forholdet kommer dette til uttrykk i motsetningsparet "overklassetøsen og sønnen av lappeskredderen". Klassekamp-momentet grumser til Erlings kjærlighet til Felicia ved at det gjør hans motiver tvilsomme. Ved siden av kjærlighetens forløsende egenskaper finner vi også ambisjonen, underklasseguttens hevnerske om å besitte en overklassepike.

Alle disse trusler, de skjulte og åpne konflikter i ham, i henne og mellom dem, må likevel vurderes i rett målestokk. Og som avslutning på behandlingen av "fase A" i det modne forholdet mellom Erling og Felicia, lar jeg deres egne utsagn tale selv:

Erling (i mai 1950): "Han hadde funnet kvinnen for hvem lyset i ham aldri skulle brenne ned." (17)

Felicia (i august 1957): "Hun syntes at gjensynet i 1950 med Erling hadde vært deres første store møte som elskende [...]. Det var blitt det møtet mennesker drømmer om, den ene glansfulle dagen som ikke alle får oppleve." (11)

Erling og Felicia, på Venhaug i august og september 1957.

Ingenting nytt hender under oppholdene "Venhaug I" og "II" med forberedende og etterfølgende avsnitt ("fase B", fram til side 227). Alt vi leser om, har hendt før eller skjer om igjen. Og hvis vi skulle fjerne tilbakeblikkene, refleksjonene og de samtaler om verdier og holdninger som personene fører, da ville det bli lite igjen av denne brorparten av boka. Det leseren virkelig får vite av nytt (for ~~Åsm~~^{seg}), i forhold til tilbakeblikkene, og som finner sted i fortelletiden, er så godt som gjennomført saker og tanker og begivenheter som like gjerne kunne ha skjedd, vært avgjort og tenkt på et tidligere tidspunkt. Når likevel boka settes i gang i august 1957 og hverken før eller senere, må det ha sammenheng med de tidsavsnittene da noe virkelig hender eller forandrer seg: under oppholdene "Venhaug III" og "IV", i tidsrommet oktober 1957-april 1958.

"Venhaug I", med alle sine ekskurser, må være ment som ett av mange samvær mellom Erling og Venhaug-folket, en typisk samværsperiode. De taler om ting de pleier å gjøre om, tenker på ting de pleier å tenke på, gjør det vanligvis gjør når de er sammen på Venhaug.

Store deler av "Venhaug I/II" er tilbakeblikk - og det er i tilbakeblikkene at begivenhetene har funnet sted. Det er i fortiden at konstallasjonene mellom de handlingsdrivende elementer har oppstått, og det er i fortiden hovedpersonenes sinn har formet seg. Frekvensen av tilbakeblikk synker sterkt etter s. 227, og fra da av styrkes betydningen av det som skjer i fortelletiden. Under oppholdet "Venhaug IV" er det ingen tilbakeblikk over mer enn noen dager. Om vi nå fastholder det begrensede perspektiv - kjærlighetsforholdet mellom

Erling og Felicia etter 1945 - må dette fortidens nær-
vær og betydningen av det ha en egen funksjon for dem.

Status i august 1957 ("fase B") må sammenlignes
med noe - og det må bli status i mai 1950 ("fase A").
Siden hele "fase A" må leses som et tilbakeblikk
innenfor "fase B", kan man vel regne med at personenes
holdninger da stadig er gyldige. Det som må undersøkes
videre, er hvilke nye trekk i kjærlighetsforholdet
som kommer til i "fase B".

Selve måten tilbakeblikkene faller inn i teksten på,
er med på å gi en effekt av samtidighet - at fortid
og nåtid er intimt forbundet. Når fortiden kjennes nå-
tidig, opphører til en viss grad historisiteten i
tidsopplevelsen, og begivenhetenes rekkefølge får
liten betydning. Hvis da også typiske og allmenne
trekk ved de gjenopplevde hendelser blir understreket,
blir fortiden på en måte gjort tidløs, og begiven-
hetene kan ta preg av myte. I tilfellet Erling:
Felicia vil jeg hevde at det statiske ved deres for-
hold blir understreket. Konfliktene deres, som vi
kunne iaktta i 1950 og som har røtter i begge indi-
vidualitet og tidlige livsforhold, har låst seg fast
en gang før august 1957. Det vil ikke si at kjærlig-
heten er svekket eller at den gode vilje, bevisst-
hetsnivået og åpenhetskravene er redusert, for disse
faktorene er også stabile/statiske.

Betydningen av Erlings holdninger til fortiden er
mangfoldige. Begrenser man seg til å studere det som
er direkte relevant til hans forbindelse med Felicia,
blir det mer overkommelig å bestemme betydningene.

Forførelsen i 1934 er objekt for noen av Erlings
refleksjoner - samtidig, i 1942, i 1950 og i 1957.

De tre første tidspunktene er alle formidlet gjennom refleksjoner og tilbakeblikk i 1957, og flere av dem i "dobbelte" tilbakeblikk, dvs. 1934 og 1942 via 1950, deretter 1950 via 1957. Det har alt vært pekt på at Erlings holdninger utvikler seg fram til 1950 (ovenfor s. 13). Fra da av kjenner han virkningen av sitt svik. Og han ser at Felicia ikke kan frigjøre seg fra sviket, men stadig vil vende tilbake til det og bruke det mot ham når konfliktsiden av forholdet deres er i dagen. Vi så det i 1950-møtet, og det skjer igjen under en inngående diskusjon på Gamle Venhaug i august 1957:

"Da jeg var meget ung gav jeg deg mot til å møte kvinner - [...] Du slo alt istykker for meg da jeg hadde hjulpet deg. Du gikk til andre kvinner med det du var blitt gjennom meg [...] og du gikk din vei og misbrakte den chansen du hadde fått, du misbrakte den som en ape." (107)

Erling har ikke noe å stille opp med når han blir konfrontert med sin egen utilstrekkelighet. Den skyld som han har i at kjærlighetsforholdet er konfliktfylt, står pinlig klart for ham igjen. Og når Felicia bringer hans rolle på bane, åpner det ikke bare for livskritikk hos ham, men også for aggresjon, selv om han behersker den så godt han kan: "Erling valgte å tie, enda det holdt hardt" (sst.). Han er nødt til å akseptere sannhetsgehalten i Felicias versjon av historien, og han tar det for gitt at han ikke kan gjøre sviket godt igjen.

Når Erling tenker tilbake på flyktningtiden, kommer han på samme måte ut for smertefulle konfrontasjoner. 1942 var en bunnperiode i hans liv, og hadde det ikke vært for Felicia, kunne han ha gått under i alkoholisme og nevroseser. Etter å ha innledet et forhold

til Erling, bestemmer hun seg imidlertid for å gifte seg med Jan. Det er et nederlag for Erling: "Jeg var i ditt bryllup. ... Aldri har det sittet en skumlere gjest i et bryllupsgilde" (106). Ikke desto mindre må trekantforholdet mellom ham og Felicia og Jan ha blitt opprettet like etterpå. Nå, i 1957, har Erling på en måte avvist problemet fra den gangen, den virkelige, uforståelige grunnen til at Felicia tok Jan og ikke ham: "Det er hele saken for mitt vedkommende - at jeg har funnet meg til rette" (sst.). Men det forhindrer ikke at han kan komme tilbake til spørsmålet når samtalen mellom ham og Felicia tar en fiendtlig vending: "Du både frastøtte meg og tok meg av akkurat samme grunn [sykdom] , men det var Jan du giftet deg med -" (sst.).

Og han må tåle enda en konfrontasjon med den ubehagelige fortid da Felicia gir ham den egentlige grunnen til at hun tok Jan:

"Du var syk, det er så, men det stakk så mye av den gamle bukken i deg at du ville ta en snarvei istedenfor å bli frisk. Du ville ha Felicia Ormsund å vise fram forat alle skulle si: Det er ennu krummer i Erling Vik, der kommer han med Felicia Ormsund!" (107)

Samtalen fungerer som avsløring av fortiden, sannhets erkjennelse, men vi ser også at partene bruker fortiden i et kampforhold, for å få den andre parten kuet og for selv å oppnå emosjonell makt. Samtidig innser de det ufruktbare i tretten: "Det var en lang stillhet. De lå og studerte hverandres ansikter. Hun løftet forsiktig hånden og strøk ham over kinnet [...]" (sst.).

Erling er i forsvarsposisjon når de gamle og uoppgjorte konfliktene bringes på bane. Han kjenner sin skyld, men resignerer for muligheten av å gjenopprette

skaden, eller heller: han lar bevisst fortidshandlingene være uoppgjorte, og isteden ser han dem som noe han og Felicia må leve med. Hans holdning til de tidlige stadier i forholdet mellom dem er i 1957 passiv og statisk: "[...]Jeg har funnet meg til rette."

Felicia er ikke den som resignerer uten motstand. Gang på gang gjennom hele sitt liv overveier hun sin status i forholdet til Erling - i tiden etter sviket og alltid siden. Sviket og hennes reaksjon på det - avkledningen i vinduet, grubleriene etterpå - blir gjennomtenkt og gjenfortalt, i 1950 (39), i august 1957 (107, 165-169), medio september 1957 (170-173). Julie har fått høre Felicias historie mange ganger i sin tid på Venhaug:

"Det var en saga hun hørte. Hun lærte, uten at det ble klart for henne, hvordan en muntlig tradisjon blir skapt og nesten ordrett kan føres videre til en senere slekt. Felicia gikk aldri av veien for å gjenta seg selv, derfor hørte Julie de samme tingene mange ganger, og de måtøe jo også dukke opp i andre forbindelser."

(218, gjenfortalt i Julies synsvinkel i 1957, før oppholdet "Venhaug III")

Også de "kapitlene" som blir gjengitt av Julie her, ender med et minne om forførelsen. Det er ingen grunn til å tro at Felicia har fortiet sviket for Julie.

En viss utvikling er det i Felicias forhold til fortidshendelsene. Hun overmanner selvbebreidelser og umiddelbare mindreverdskjensler i de første krigsårene i Norge. Men fra da av bare kretser hun om sin forrådde ungpikedrøm i stadige forsøk på å få den emosjonelle skaden nøytralisert ved hjelp av refleksjon. Hun legger aldri bort det som har hendt i forholdet til Erling og kan ikke frigjøre seg fra den undertrykkende makt som

fortiden har over hennes nåtidige følellesliv. Hennes holdning er aktiv, men statisk: "Ingenting hadde nyttet siden, ingenting hadde kunnet erstatte det som ble tatt fra henne[. . .]" (173).

Minnet om gjenforeningen i 1950 ble fremkalt av Felicias og Erlings store forventninger om oppholdet på Venhaug i august 1957. Og den kjærlighetens lykke som de minnes, er stadig vedvarende. Det kan vi lese om i kapittelet "Hvem har sagt deg at du er naken?" i en sengescene som kan sammenlignes med den i Lier i 1950.

Den erotiske spenningen er den samme som da:

"Da den svale kroppen hennes la seg inntil hans kjente han i noen sekunder noe som en bønn inne i seg om at nettopp slik skulle det være lenge, med de var revet med nedover strykene nesten før ønsket var erkjent" (100).

Men vår viten om deres kjærlighet blir også ytterligere supplert. Dette samleiet er ikke tilfredsstillende for Felicia, for Erlings utløsning kommer for tidlig, og hun reagerer med et krampe-aktig sinne. Dette blir skildret med en distansert, lattermild holdning i Erlings synsvinkel. Felicias krampe går raskt over, og med replikken: "Hva står du der og ler av, din klovn" (101) er lykketilstanden gjenopprettet. Den gjensidige seksuelle tilfredsstillelse er ikke noen forutsetning for deres erotiske lykke; i det modne kjærlighetsforholdet er orgasmen underordnet noe viktigere. Verdien i erotikken ligger i selve samværet:

"Hun lå med hodet på skulderen hans og lyttet til regnet, hun også. Han strøk henne over kroppen og mumlet: Kan en tenke seg noe mer - ja, noe mer for- trolig enn et slikt skyllende regn en mørk august- natt?"

- Med to mennesker helt alene med seg selv på Gamle Venhaug, sa hun - nei, aldri kan verden bli

saligere," (sst.)

En mislykket seksualakt er uten betydning i et forhold som dette. Vidde, aksept, samhörighet mellom selvstendige mennesker er verdier som står høyere enn perfektjonistisk seksualitet. Og dette er verdier som ikke er begrenset til å gjelde erotiske forhold, men som er vel så gyldige i alminnelige menneskelige sammenhenger. I kjerlighetsforholdet blir likevel samhörighet, vennskap og forståelse fortettet og uthevet på en særlig tydelig måte.

Disse trekkene ved samlivet mellom Erling og Felicia er neppe nye for "fase B" i forhold til "fase A", men supplerer beskrivelsen av deres kjerlighetshistorie. Et slikt supplement finner vi også i skildringen av trekantforholdet mellom Erling, Felicia og Jan - som vi nok fikk vite om i "fase A", men som blir utdypet og anskueliggjort først i "fase B".

Trekanten blir etablert kort tid etter bryllupet til Felicia og Jan i 1942 som en løsning på partenes erotiske og vennskapelige samlivsproblemer. Ekteparet er den stabile komponent i trekanten, mens Erling besøker Venhaug med jevne mellomrom (vanligvis noen få uker). Han oppholder seg der gjerne i et par-tre ukers tid, å dømme etter oppholdet "Venhaug II".

Som mønster eller modell betraktet, må trekantforholdet være ideelt for nettopp disse tre personene. Forholdet mellom Erling og Felicia forener alle kjerlighetens positive egenskaper ved hjelp av en pasjon så intens og så stabil gjennom en årrekke at de ikke kan være hverandre foruten i lengre perioder. Men konfliktene i forholdet stikker så dypt at en fullstendig monogam forbindelse er umulig å gjennomføre for dem. Den stadig brennende lidenskap er forutsetningen for deres erotiske lykke, men det

er sannsynligvis også den som har gjort konfliktene uovervinnelige. Det erotiske engasjementet fører både til kjærlighetens samling av verdier og til den varige splittelsen som har sin rot i partenes ungdomsopplevelser. De kan ikke være fra hverandre, og de kan ikke være sammen.

Den samlivsformen som Erling og Felicia praktiserer, er både løs og fast. Og når konfliktene truer med å sprengre forholdet, blir samlivsformen en motkraft mot en slik trussel. Erling kan reise når presset blir for sterkt; Felicia kan trekke seg tilbake til sitt drivhus. Erling støtes av Felicias trang til å beherske hans liv. Hun på sin side vil unngå det hun kaller "den brente skog" i Erlings sjelelandskap: "Der lå det bare det slunkne liket av en låghalt og røyksvertet lappeskredder" (108). Og hun sikter til Erlings sosialt begrunnete personlighetskonflikt, hans ufruktbare ambisjon og selvhevdelsestrang.

Forholdet mellom Felicia og Jan er naturligvis også et kjærlighetsforhold, et eksemplarisk ekteskap (innenfor romanens verdisyn). Jan kan gi Felicia det Erling ikke har: ro, stabilitet, harmoni, trygghet, ordnet økonomi, som basis for et verdifullt familieliv. Seksualiteten har sin plass også i dette forholdet, men den er atskillig mindre pasjonert enn hos Felicia og Erling. Om det er lidenskapen som danner grunnvollen for det fellesskapet, er det her heller fornuften - et bevisst forsøk på å praktisere vel gjennomtenkte verdistandpunkter. Jan og Felicia utgjør også et arbeidsfellesskap, og hun inngår i et historisk fellesskap, et slektsfellesskap, med Venhaug-attens forfedre. Alt i alt er samlivet til Felicia og Jan bygd på et bredt og sikkert underlag. Relasjonen mellom kjærlighetsfor-

holdene er, som modell sett, både avbalansert og holdbar.

Men en slik trekant krever også at det hersker et godt forhold mellom mennene, at de ikke er rivaler. Umiddelbart kan en få inntrykk av at når Erling reiser til Venhaug, er det ikke for å treffe Jan, men for å pleie sin forbindelse med Felicia. Og hans rolle i trekanten kan nok, i en tidlig fase, ha vært slik, tolerert av Jan, elsket av Felicia. Men om dette modne stadium i trekantforholdet er teksten entydig:

" - Kanskje menn er noen store tufser, sa han, men du trasker i søkkende regn hit bort til Gamle Venhaug for å krype under fellen til en av dem.

- Var det ikke det du kom til Venhaug etter, kanskje?

- Jeg kom etter alt sammen, etter hele Venhaug, sa han alvorlig." (102)

Jan er en viktig del av "hele Venhaug", og det råder vennskap mellom de to mennene - "venskapet som hadde holdt til så mye i så mange år" (Erling 1957, 63).

Vi får ikke vite særlig mye om dette i "fase B". Erlings underlegenhetskjensler og hans skuffelse da Felicia valgte Jan, førte ham på sammenbruddets rand i 1942, og han sammenlignet seg med berserkene i Welhavens "Asgaardsreien" (106): den ene av dem var "ført ut af Bruden" og ble drept av brudgommen, den andre ble dratt etter håret opp i redselsrittet. Men siden har han nedkjempet sjalusien, og nå synes han ikke annet enn godt om Jan. Han misunner nok Jan dennes posisjon som ektemann og barnefar, men aggresjonen som det avføder, rettes mot Felicia, ikke mot Jan.

Noen varme fra Erlings side kommer ikke til syne innenfor "fase B" - det kommer senere i boka, i de siste fasene. Det betyr ikke at vennskapet først utvikles da, men henger sammen med at Jans rolle blir viktigere etter hvert i romanen og at vi rett og slett

får vite mer om ham på et senere tidspunkt.

Jans innstilling til Erling er heller ikke mye direkte belyst. Men alt tyder på at han tar hele trekant-situasjonen som en selvfølge. Med Erlings ord:

"Det var for [Jans] vedkommende ikke tale om å finne seg i noe, men om en nesten fullstendig nøytralitet." (112)

Denne nøytraliteten må ikke forveksles med likegaldhet. Jan går konsekvent inn for at folk selv skal avgjøre sine saker, så han nekter å søke innflytelse når han ikke selv står i sentrum av en avgjørelse.

Ekteskapet på Venhaug er for det meste sett gjennom Felicias øyne, og Jans egne tanker om det må vi helst slutte oss til ved å iaktta hans replikker og handlinger. Ekteskapet ser aldeles konfliktfritt ut, inntil det idylliske. Men i én scene røper Jan en spenning mellom seg og Felicia. Scenen krever et nærmere studium for at forholdet deres skal kunne oppklares bedre. Den hører til i et større tekstparti i kapittelet "Inn i Felicias verden" (218-227), der Julie Vik fører ordet og gjenforteller deler av Felicias livshistorie slik som hun har fått høre den av Felicias egen munn, i direkte tale, i jeg-form. Tekstpartiet er tidfestet til 1957 uten nærmere datering, men blir berettet før oppholdet "Venhaug III" (oktober-januar). Beretningen ender med en fyldig beskrivelse av en bestemt situasjon som har vært særlig meningsfull for Felicia.

Hun har vært hos Erling på Gamle Venhaug en vinter-natt, vi vet ikke når. På tunet er stjerneskinnet klart og sterkt, og hun er "varm og glad" (224 f.). Hun går ikke og legger seg, men sitter oppe i "den lune peise-stuen" og ser på portrettene av de to brødrene hun mistet under krigen. Så tar hun fram den hyggelige

erindringen om da hun kom til Venhaug første gang i 1945, og den blir avløst av mer vemodige minner fra ungdomstiden. Situasjonen er gjennomtrengt av varme, lunhet, intimitet.

Et øyeblikk er det som om Erling og Jan står bak henne og er delaktige i situasjonen. Betydningen av opplevelsen er ikke klar. Den kan leses som en fellesskapsopplevelse. Romanens verdibærende personer samles om en slags helligholdelse av de verdiene som har vært markert av Felicias brødre og faren: familiesamholdet, guttenes korte heltelev, farens stoiske holdning. Etterpå følger noen gåtefulle og uforløste refleksjoner om det å kjenne mennesker som er yngre enn seg - Felicia føler seg jevnaldrende med dem alle. Refleksjonene når fram til et viktig punkt: "Det var som en spennende jakt etter noe i hodet mitt, - jakten på nøkkelen til mitt eget liv", men de blir avbrutt, for akkurat da kommer Jan: "Jeg lå våken og skjønnte at du satt her."

Felicia refererer den merkelige opplevelsen for Jan, og han svarer: "Jeg har tenkt meg noe slikt."

Foreløpig kan vi konstatere et sjelelig samsvar mellom Jan og Felicia. Men scenen må inneholde flere betydninger. Den fortsetter nemlig på en underlig måte, og slik at vi helst må revidere oppfatningen av det som nettopp ble kalt en fellesskapsopplevelse.

Teksten fortsetter med en lengre digresjon der Felicia reflekterer over Jans forståelse av henne og over den tryggheten som hun kjenner hos ham. Tilbake til den opprinnelige episke situasjonen - det viser seg at Felicia ikke skjønner hva Jan har ment med replikken "Jeg har tenkt meg noe slikt." Men istedenfor å spørre direkte, knytter hun an til den forrige replikken til Jan: "Jeg

lå våken og skjønte at du satt her" - med "Hvorfor trodde du jeg satt her?". Og han svarer greit og enkelt med at han hadde lett etter henne på hennes rom, hun var ikke der, og han hørte at hun var i stuen.

Det underlige som nå skjer, er at Jan reagerer helt annerledes enn noen er vant til. Han blander seg en mørkebrun pjolter, som virker røst, han ler av Felicia, og han nærmest voldtar henne til slutt.

Jans opptreden bryter radikalt med hans karakter, og vi må forsøke å forstå den - ved å forklare den i dens umiddelbare sammenheng og ved å bygge ut tekstens betydninger om Jans egentlige rolle i ekteskapet og i trekanten; hvor han står i verkets verdissystem.

Det første spørsmålet - om den umiddelbare sammenhengen - kan stilles: Reagerer Jan slik fordi Felicia nettopp har kommet tilbake fra et kjærlighetsmøte med Erling på Gamle Venhaug? Hvis det er tilfellet, får de fortolkere et godt kort på hånden, de som mener at sjalusi mellom Jan og Erling medvirker til å bryte ned trekantforholdet (Arild Haaland, Erling Nielsen og Asmund Lien, jfr. litteraturlisten). Selve situasjonen, at Felicia kommer rett fra Erlings armer, kan støtte fortolkningen. Men mye taler imot.

"Det er eneste gangen Jan har skremt meg", sier Felicia. Det er så "ulikt ham" å blande sterke drinker. Dette tyder på at Jans reaksjon er enestående, mens situasjonen ellers er langt fra enestående. Jan er vant til at Felicia kommer fra Erling sent på natten. Og noen sider senere står det at Jan en gang fortalte Erling om sitt forhold til sin ungdomselskede Vigdis,

og han konkluderer: "Ja, så dumt og fælt var det på langs og på tvers fra først til sist. Men sjalusien brente ned for evig" (239). Det er ingen grunn til å tvile på Jans ord, og sjalusi-fortolkningen kan avvises på bakgrunn av dem.

Hva gjelder da Jans sinnsopprør? Han hånler av Felicia som nettopp har fortalt om sin tidsløse opplevelse av seg selv blant brødrene, Jan og Erling, og han behersker seg og ber henne slutte å våke for brødrene. Jeg kan ikke se noen annen forklaring på Jans aggresjon enn at han må være sjalu - ikke på Erling - men på Felicias døde familiedlemmer. Han, som mestrer den erotiske sjalusien, vet ikke hvordan han skal takle sin kvinnes bundethet til fortiden. Da viser Jan seg som hersker og bruker vold for å tvinge henne tilbake til seg igjen.

Fortolkningen av dette sentrale tekstavsnittet kan nå forhåpentlig kaste lys over forbindelsen Jan/Felicia/Erling. Teksten har vært tettpakket med betydning, som et vanskelig dikt, og krever analyse deretter. "Du kunne i blant si litt mer enn du gjør, Jan," sier Felicia, og det kan jo leseren være hjertens enig i.

Tidligere har vi sett to kjærlighetsforhold som står i vidtrekkende betydningsrelasjon til hverandre. Formelt uttrykt:

Erling \longrightarrow Gulnare = Felicia \longrightarrow Erling.

Denne likheten forklarer langt på vei dobbeltheten i Erlings og Felicias samliv, enheten og splittelsen.

Den godt skjulte konflikten i Jans forhold til Felicia kan forklares, forsøksvis, med en annen formel:

Felicia \longrightarrow Jan = Felicia \longrightarrow faren hennes

Det kapittelet som er under analyse, inneholder to markante signaler som kan forsvare formelen. Noe tidligere i kapittelet har Felicia fortalt om sitt forhold til foreldrene. Faren ble tidlig enkemann, og da Felicia var 14 år, ville han gifte seg igjen med den sterke og vakre Sissel Haraldstad. Han tok henne med hjem for at hun skulle få hilse på barna, men Felicia sørget for å fryse henne ut slik at faren måtte gi opp sitt forsett. "Jeg skjønnte at jeg hadde fordrevet den fremmede" (223). Etter episoden tar faren seg en meget sterk drink, en "mørkebrun pjolter", akkurat som Jan mange år senere, stikk imot sin vane, også det smm Jan. Felicia skuffet faren som hun skuffet Jan, i begge tilfeller for å bevare sitt forhold til familien.

Det andre signalet finnes mot slutten av kapittelet, da Felicia minnes et par episoder fra sitt ekteskap. Hun forbauses over hvor lydig hun kan være mot Jan og forteller: "Jeg har sjelden vært så glad som engang han og jeg badet i en kulp ved Lågen og han bar meg som et barn bort til kanten. Det var så godt at jeg bare ble sint et kort øyeblikk da han uventet hev meg ut i vannet [...] " (226). Felicias glede skyldes den trygghetsfølelsen som barn har når de blir båret av foreldre.

Komposisjonen i kapittelet kan også støtte fortolkningen. Felicias assosiasjoner bestemmer tekstavsnittenes rekkefølge, og de går etter mønsteret: barndommen - Jan - faren - Jan.

Når hun uttaler (223) at ekteskapet hennes er en gjentakelse av foreldrenes, bedrar hun seg selv, for hun kjenner dårlig foreldrenes samliv. Moren døde da Felicia var 10 år, og Felicia husker henne ikke. Det

hun uten å vite det tenker, er at ekteskapet hennes gjentar forholdet mellom henne og faren.

Dersom det er slik at Felicias kjærlichkeit til Jan er en fortsettelse av hennes datterkjærlichkeit, blir trekanten mer en kompromissløsning for partene enn en idealløsning. Felicia har to ulike kjærlichetsbehov som begge må tilfredsstilles - det trygge "familieerotiske" behovet og det utrygge, men mer lidenskapelege "elsker-erotiske". Og av hensyn til den kvinnen de elsker, aksepterer mennene hverandres plass i trekanten. Forholdets karakter av kompromissløsning fratart det ikke dets høye verdi som modell. Det bekrefter en fornuftens beherskelse av den hodeløse drift. En idealisert trekantmodell - en perfekt ménage à trois der alle nærte lutter varme følelser for hverandre - må vi regne med ligger fjernt fra Sandemoses verdisyn, som en romantisk idyll.

Jan og Erling har da hver sin funksjon i trekanten. Jan spiller farsrollen, Erling elskerrollen. Til tross for de ulike funksjoner, forenes mennene ved et par strukturelle likhetstrekk. Analysen av tekstpartiet ovenfor viste at Jan ikke ubetinget er tilfreds med sin farsrolle. På tilsvarende måte er Erling forbeholden som elsker, for han er ikke villig til å fylle elskerrollen helt ut ved å være hos Felicia bestandig.

Begge mennene reagerer negativt på Felicias fortid med en slags sjalusi på hennes barndomshjem og det det betyr for henne, emosjonelt eller sosialt. For Jan er familien Ormsund et fellesskap han står utenfor. For Erling er Felicias barndomshjem ledd av en overklasse han ikke er medlem av. Også disse relasjonene kan stilles opp i en formel:

Jan → Felicia = Erling → Felicia.

De understrekes av avslutningen på Felicias beretning:

" [...] jeg har aldri så nært og tydelig som der i trappen gjenopplevd mitt møte med Erling for tre og tyve år siden, den kvelden han og jeg gikk opp en trapp" (227). Jans voldtekt er en gjentakelse av Erlings fra 1934. Aggresjonen^{som} oppstår av disse forholdene, er likevel tøylet av selve samlivsformen, av det fornuftige trekantsystemet. Felicias fellesskapsopplevelse, om-talt ovenfor, må ha vært nok en misforståelse fra hennes side. Dersom Erling og Jan har vært usynlig til stede mens hun dyrket sine brødre, har det ikke vært for å delta i dyrkelsen, men for å hente henne tilbake fra en ufruktbar hengivelse til fortiden.

Felicias posisjon, den negative holdningen til Erlings krav om frihet til å isolere seg, burde også kunne avbalanseres av trekantsystemet, men blir det ikke. Det har sammenheng med personenes grunnleggende erotiske opplevelser i ungdomsårene. Jan hadde sin Vigdis og Erling sin Gulnare, begge fikk sår, rystelser og lykkestunder. Men sårene ble leget, rystelsene utsonet og omformet til livserfaring. Felicia ble mennenes modne kjærlighet. Sårene fra 1934 gror ikke i henne. Erling er til stede som medlem av trekanten. Forutsetningen for at Felicias tilstand skal være unevrotisk, er at Erling må være nær henne. Bare da er traumet opphevet. Og her ligger den alvorligste konflikten i det modne forholdet mellom Felicia og Erling.

Forutsetningen for Erlings tilfredshet er at han kan beholde sin frihet uinnskrenket. Bare i isolasjonen kan

han oppheve sin grunnleggende skade, synet på sin klassetilhørighet som et nedverdiggende fellesskap.

Frihetskravet kolliderer med nærhetskravet og fører Felicia inn i perversjonen - en form for "seksuell utskielse" som Erling benektet eksistensen av nettopp da han svek Felicia i 1934. I årene etter krigen har Erlings mange avskjeder fra Venhaug vært gjentakelser av sviket.

Erling blir irritert de gangene da Felicia bringer på bane sitt forslag om at han skal flytte til Venhaug:

"Erling ønsket at Felicia ikke ville plage ham med at han skulle flytte til Venhaug for godt. Det kom hver gang på ham like irriterende og ubeleilig. Det hendte også at den saken ødela samværet når hun ingenting hadde sagt. [...] Erling kunne møte blikket hennes når hun så opp fra en bok, og vite med én gang at nu grublet hun på et nytt anslag. Da rustet han seg i stillhet og var allerede temmelig amper før hun fikk begynt." (73)

Innenfor "fase B" dukker saken opp ved tre anledninger. Første gang i hans tanker natten før han reiser ~~fra~~ til Venhaug 10. august, etter at han har vært oppsøkt av nazisten Torvald Ørje og minnene om krigen var blitt levende på nytt. Tanken på Felicias plan med ham og Gamle Venhaug melder seg som en direkte assosiasjon fra hans refleksjoner om undertrykkelse under krig. Erling må i bunn og grunn mene at Felicias plan er et ønske om å undertrykke hans legitime frihetskrav. Og han fortsetter med å utmale for seg selv de umistelige verdier ensomheten innebærer, med sansende naturbeskrivelser og verdiladet ordbruk:

"En slik morgen [...] - var ikke den selve nøkkelt-bildet på det han hadde vunnet? Han var faldngt fra noen misantrop, han var det minst av alt, - men du gjør det beste for andre når du følger ditt eget hode." (74)

Felicias plan blir drøftet grundigere etter at Erling har kommet til Venhaug, i sengen på Erlings rom i det gamle våningshuset (kap. "Overklassetøsen og sønnen til lappeskredderen" 103-111). Han har nettopp fortalt om besøket av Torvald Ørje da Felicia igjen ber ham om å flytte til seg. Den diskusjonen som følger, gjelder både saken selv og de andre sentrale konfliktene i forholdet deres: sviket i 1934, klasseforskjellens betydning, Felicias ekteskap med Jan. De kommer ikke til enighet, men skilles som venner likevel, og situasjonen avsluttes med at Erling har et par fæle drømmer om utslettelse av identiteten. Den første av disse drømmene er knyttet direkte til diskusjonen om hvor Erling skal bo.

Felicia opererer med et helt batteri av argumenter. Gamle Venhaug lider under å være ubebodd, Erling bør være nær sin datter Julie, hans arbeidsmuligheter vil ikke bli forringet. Når han hevder at ensomheten er en forutsetning for forfatterarbeidet, repliserer hun med en analyse av hans ensomhetstrang. Den er uegentlig, en flukt fra ungdomstidens klassebestemte nederlag. Hun lover ham at han skal beholde uinnskrenket personlig frihet, og hun forsikrer ham om hvor alle på Venhaug er glade i ham og vil ham vel. Når han peker på at han vil bli gammel og bli til byrde for dem, vender hun det til et argument for seg. Diskusjonen går over til å arte seg som en analyse av de holdninger som ligger under Erlings avslag, og Felicia forklarer mye av bakgrunnen for sine egne standpunkter (jfr. ovenfor s. 25-26). Hun avslutter argument-

rekken med en erklæring om sin godhet for Erling og besvarer tenkte argumenter om bygdeopinionen og om Jans holdning. Felicia har hatt ordet det meste av tiden, mens Erling har protestert mer fåmælt. Uttalt, i sine tanker, har han likevel svar: "Et alltid sterkere og tettere spinn. En dag kan jeg ikke røre en hånd" (105). Og etter at Felicia har gått, faller han i søvn og får en uhyggelig drøm. Han leier Jans barn mot en smilende Jan, men så stirrer Felicia på ham:

"Jan hadde tatt barnet ved hånden og ble stående der, men Erling var blitt borte for seg selv, slettet ut der han stod. Han våknet stønnende med en kjensle av den fullstendige avmakt og overhengende fare. Ikke leve, ikke dø, bare bli strøket vekk som fra en tavle." (111)

Han oppfatter Felicias nærhetskrav som et ønske om å bemektige seg ham, ete ham med hud og hår, berøve ham hans identitet. Et annet mareritt som følger etterpå, utdyper hans identitetsangst (drømmen om sabelkatten).

↳ Denne angsten blir fremkalt av Felicias nærhetskrav.

Erling får artikulert sine motforestillinger dagen etter, da Felicia bringer saken på bane for Jan. Men han holder dem for det meste for seg selv, vel for å være hensynsfull mot den gode tone, men liksom også for å gjenta og fastholde sin overbevisning for ^{sitt eget vedkommende} ~~seg selv~~. Viljen til ensomhet og full uavhengighet er fremherskende, og den suppleres med en rekke argumenter av praktisk art når det gjelder ukonvensjonelle spisevaner og drikkevaner: "Den som ikke kjenner Alkoholguden kan ikke gjøre annet enn dumheter med flasker" (112). Han sjeneres av Felicias beskyttertrang og ser stadig erobringforsøk i hennes forslag. "Du glemt å gi meg

[huset] betingelsesløst, Felicia," er hans siste, noe bitre, ord om saken. Felicia overtar synsvinkelen, og teksten fortsetter i indre monolog med hennes vitalistiske forestillinger om et jordisk paradiset der alle opprinnelighetens gode krefter får utfolde seg - konkretisert i drivhuset hennes.

Siste gang saken berøres, er i en lang samtale mellom Erling og Julie (148-149). Julie spør om han ikke vil bo hos dem på Venhaug. Denne gangen svarer han rett ut: "Felicia vil herse med meg [...]", og:

"Du burde være klar over at Felicia har noen få kongstanker. En av dem er å øke min takknemlighetsgjeld til jeg er blitt klemt flat. Men jeg kan ikke klemmes flat, jeg sprekker." (149)

Takknemlighetsgjeld forplikter, og forpliktelse vil Erling være fritatt fra.

Om vi sammenligner Felicias argumentasjon med Erlings, så må vi godta så godt som alt hun sier, muligens med unntak av det hun mener om Erlings forfattervirksomhet. Det er sannsynlig at Erlings redsel for at hun vil misbruke en ny situasjon til å skaffe seg mer makt over ham, er ubegrunnet. Ikke desto mindre så er hans frykt for en slik dominans virkelig nok, den stikker dypt, og etter det han selv tror, vil arbeidet hans bli rammet. Det har sammenheng med at hans isolasjons-frihet vil komme til å bli opphevet. Så uansett fornuften i Felicias standpunkt, Erlings emosjonelt begrunnede kontraststandpunkt får vår sympati - og Jans:

"Det er en hake ved forslaget. Om nu Erling flytter hit og det ikke passer ham likevel -? Så har det vært et mislykket eksperiment for ham."

Både frihet og nærhet er plussverdier i kjærlighetsforholdet i "fase B", men det er diskrepans mellom de elskende i forholdet til verdiene. Felicias frihet er avhengig av nærhet, mens Erlings frihet er avhengig av at nærheten ikke realiseres annet enn sporadisk.

Frihet/nærhet-konflikten utvikler seg gjennom de to neste fasene av kjærlighetsforholdet, og verkets verdisyn med den. Her i "fase B" ligger nok beretter-sympatien ganske klart på Erlings side. Hans fortolkning av Felicias ønske blir støttet av fremstillingen, som helt mangler ironisk eller annen distanse, og av den hovedpersoner som ikke er direkte part i saken, Jan: "Det er jo ikke Erling selv som har funnet på det" (111). Selv om vi aksepterer Felicias resonnement, må Erling ha retten til å beskytte den frihet som han verdsetter så høyt.

Oppholdet "Venhaug I" har lagt den solide grunnvullen for romanens problematisering av viktige sider ved mellomindividuelle forhold. Opptakten til og avslutningen av dette oppholdet har dekket mer enn halve sidetallet i boka. En statisk tilstand har blitt formidlet i alle detaljer og nyanser. Latente og åpne konflikter mellom hovedpersonene er begrunnet og beskrevet, og konfliktene rommer i seg muligheter til voldsomme utslag i handlingen - her er mangt som kan forandres.

Et konsentrat av disse konfliktene presenteres på "fantastisk prosa" i kapittelet "Delirium" (209-217). Erling har vært på Venhaug en gang til (oppholdet "Venhaug II"), det må ha vært medio september 1957, men han har avbrutt oppholdet tidlig: "At det skulle komme over ham så uventet" (Felicia, 209). Jan har

også iakttatt Erling om morgenen avreisedagen: "Jeg så det straks jeg var i døren" (sst.). Det de sikter til, må være Erlings periodealkoholisme, som ytrer seg som et slags anfall. Felicia forsøker å sørge for at han drar hjem til Lier for å rase ut der og avverge ulykker, men hun kjenner av erfaring resultatene av Erlings mistenksomhet og motvilje mot formynderi.

Etter fjorten dagers turing kommer Erling hjem, og vi blir vitne til hans skrekkvisjoner i et delirium. Fantasiene går gjerne ut på at han er truet av voldsom tilintetgjørelse. Det er mulig å kjenne igjen brokker av hans normalliv. Den forvridde formen det kommer igjen i i visjonene, tyder på at Erlings vanlige beherskelse under^txvinger en desperat angst. Forholdet til Felicia dukker også opp i forestillingene, og de holdningene vi kjenner fra før, kommer til syne også her, såvel mistroen og irritasjonen som tilliten: "Antagelig var det blandet blåsyre i [konjakken], det hadde Felicia fikset" (212), men også, like etter: "Kan du ikke finne meg for meg, Felicia. Jeg har tent opp. Her var så kaldt./ Han tenkte seg om og la til ut i luften: Og underlig" (sst.). Allusjonen til Obstfelders dikt "Jeg ser" uthever fremmedhetsfølelsen i avsnittet, og Felicia får her rollen som en klippe i kaos.

Når deliriet etter hvert går i roligere bølger, skyldes det merkelig nok Viktoria Hagen, Felicias antitese, som får spille hovedrollen i en burlesk fantasi fra et slavemarked. Kapittelet avsluttes igjen med ang^tsvisjoner der Felicia dels er angriper, dels offer.

Dobbeltheten i Erlings holdning til Felicia stikker svært dypt. Hun er del av de truende omgivelser såvel som redningsplanken for den druknende.

Kjærlighetsforholdet utvikler seg

Den neste fasen i Erlings og Felicias modne kjærlighetsforhold ("fase C") oppstår under Erlings tredje opphold på Venhaug i 1957 ("Venhaug III"). Det varer fra ca. 1. oktober 1957 til 3. januar 1958, og omfattes av en rekke kapitler, fra og med "Japansk akvarell" (227) til og med "'Jeg gav henne Helled Hågen'" (til 282).

Denne delen av romanen er tematisk meget allsidig og spenner vidt: fra detaljer om krigstidens handlinger og jakt på tyven på Venhaug, til kulturfilosofi og beskrivelse av etisk praksis i tillegg til samtaler og refleksjoner om både sjalusiens vesen og trekanten på Venhaug. Holder vi oss til forholdet mellom Erling og Felicia, blir for det første skildringen av det supplert ytterligere ved at kapitlet "Japansk akvarell" viser at Erlings tilstedeværelse på gården ikke dominerer Felicias erotiske utfoldelse. Hun har evnen til å tilfredsstille seg selv, uavhengig av sine menn, og det blir formidlet gjennom en erotisk fantasi hun har i halvsøvne. Når hun våkner noe senere, er det Jan hun oppsøker. Hun glemmer altså ikke Jan selv om Erling er på gården, og de oppfører seg mot hverandre slik de gjør når Erling ikke er der.

Her er også et nytt eksempel på Felicias maktmisbruk overfor Erling. Under selskapet med vennene Øystein Myhre og Birgit og Adda "Etruskerne" sørger

Felicia for å skjenke Erling full for å sikre seg at han ikke blir fristet til å forføre den tiltrekkende ungpiken Adda, vel vitende at alkoholen gjør ham erotisk lam.

Men det er også nå i oktober 1957 at det skjer noe avgjørende nytt i forholdet mellom Felicia og Erling. Erling renonserer på sitt frihetskrav etter at Felicia har bedt ham om å bli på Venhaug lenger enn forutsatt. Det er i kapittelet "Har du tatt Faen på ryggen-", som er så kort at det kan gjengis i sin helhet:

"Gjestene stod på reisefo~~t~~. Erling var i rommet sitt på Gamle Venhaug og la noen småting ned i en håndkoffert. Felicia kom inn.

- Erling, jeg vet jeg aldri skal be deg om sånt, men på den annen side - det er umenneskelig aldri å bryte et prinsipp.

Han stod avventende midt på golvet og så uttrykksløst på henne.

Felicia visste hun ikke skulle gå bort og ta i ham nu. Han ble stiv i kroppen som en stolpe når hun ville overtale ham med kjærtegn.

- Vi kjenner hverandre, og du kjenner deg selv, Erling min.

Det kom et lite hikst.

- Dra ikke til Oslo nu. Bli her en dag eller to. Erling, lille Erling, du vet hva som kommer til å hende med deg nu.

Tårene brøt fram. Erling flyttet blikket sitt. Hun brukte ikke tårer som våpen.

Hun turde ikke se på ham engang, redd for å gripe feil.

En dag eller to, Erling, så kjører jeg deg til Lier.

Han ventet et øyeblikk, så tok han tingene opp av kofferten og la dem i rekke på bordet. Han sa med ryggen til henne: Det skal bli fint, Felicia." (267)

Det ville være synd å si at Erling svarer ja med begeistring. Hans siste replikk er en hvit løgn. Like fullt er det første gang han har gitt etter for hennes

ønske om å ha ham værende hos seg lenger enn det passer ham selv. Det er flere årsaker til det. Den umiddelbare årsaken er inderligheten i Felicias oppfordring, hennes bevegethet, tårene som Erling vet ikke blir brukt som våpen. Det han nå innser, er at Felicia har et dypt behov for å ha ham nær seg, ikke for å utøve makt mot ham, men for å unngå å savne ham. Noe slikt må Erling tro, for han kjenner ikke hennes nevrose, som får utløp i de ekshibisjonistiske scenene i drivhuset. Han ofrer noe av sin kostbare frihet, det er en ytelse, en gave til den elskede. Hennes argument - "Erling, lille Erling, du vet hva som kommer til å hende med deg nu" - nemlig at han vil skeie ut i alkoholisme og løslevnet i Oslo, har neppe hatt noen effekt i det hele tatt. Det er innstendigheten i Felicias bønn som får resultat. Leseren vet hva som egentlig ligger under Felicias argument. Det kunne lett skrives om: "Jeg vet hva som kommer til å hende med meg nu", dvs. en ny hengivelse til "den mørke driften", leken med gartneren ved drivhusventilen.

Den inntrengende tonen er likevel bare én av årsakene til at Erling gir etter. I kapittelet foran, "Alene" (265-267), har han ^{hatt} et slags selvoppgjør. Hans frihetsverdier blir revurdert i negativ retning, ved at forutsetningen ensomhet får klart negativ valør, i retning av isolasjon, kontaktløshet. Tittelen "Alene" er et tegn på omvurderingen.*

Erling kommer ikke med noen direkte refleksjoner om verdien av sin frihet. Oppgjøret tar form av en sammenligning av vennen Øystein Myhres forhold til de to "Etruskerne" og Erlings eget forhold til Felicia og Julie. Erling iakttar hvordan Øystein Myhre erkjenner

den skade han har tilført Birgit ved sitt kjærlighets-
svik, men særlig Adda ved at han har nektet henne å ha
en far. Erling ser også hvordan Øystein Myhre kriti-
serer seg selv og gjenoppretter skaden - ved å er-
kjenne den. Selve gjenforeningen av de elskende er
underordnet:

"Erling hadde slått øynene ned. En fæl strek jeg
gjorde mot henne, tenkte han bittert. Jeg skal prøve
å gjøre noe av det godt igjen. Og hva var det videre
han hadde sagt, Øystein? Men det er ikke derfor vi
gifter oss!" (265)

De kursiverte setningene er gjenkallelser ^{av} Øysteins
utsagn. Når da Felicia møtes med Birgit i felles erfaring,
liksom Adda og Julie, så kommer Erling på sporet av en
ny innsikt i nærhetens verdi, innsikt om frihetens skade-
virkninger. Samtidig lærer han av Øystein Myhres utsagn
at det ikke er tale om skyld som skal sones, men om å
fjerne grunnlaget for at skylden kan oppstå. Den samme
holdningen til det fortidige har de to unge kvinnene:
"To unge piker der under lampen, de er felles om én
ting, de er felles om å tilgi en far" (266).

Da er tiden inne for Erling til å revurdere sin opp-
fatning om Felicias maktmisbruk:

"Jeg skylder henne mitt liv, jeg ^e skylder henne alt,
jeg skylder henne andres liv som jeg lot visne.
Hun har ikke spart meg for noen ting. Stor har du
vært i hevnen, Felicia, [...] nådeløs har du vært
mens du har hevnet deg på meg. Det underlige er at
du har levd ut hevnen som en naturlig og organisk
del av ditt liv." (267)

I denne omvurderingen av Felicia brukes riktignok ut-
trykket "hevne", men uten kritikk, uten negativ valør,
og hevnen uttrykker mer effekten på ham enn intensjonen
hos henne.

49

Intet under da at Erling samtykker i å bli lenger på Venhaug. Han har ikke lyst, det er så. Men han behersker sin ulyst. Og han blir der ikke "en dag eller to", som Felicia ber ham om. Han blir i over to måneder.

Flyttet til Venhaug har han riktignok ikke gjort. Men det er ikke det Felicia har bedt ham om heller, denne gangen. Hun har moderert sitt ønske, og han har gitt fra seg mer av sin frihet enn noen gang før.

Oppmykningen i konflikten mellom nærhet og frihet fører i neste omgang til en enda høyere grad av åpenhet mellom Erling og Felicia. Det er Erling som tar initiativet til en samtale om emner de sjelden har vært inne på og aldri har snakket ut om sammen. Eller rettere sagt: Erling taler, og Felicia lytter. Samtalen finner sted i kapittelet "Vi pynter oss med horn" (268-276).

Felicia blir vitne til nok et trinn i Erlings modningsprosess etter hvert som han bryter en barriere han har bygd opp mellom seg og henne, gjennom alle år. Det er å tale om og analysere de agg og de hemninger som forstyrrer hans forhold til henne. Ad lange omveier som fortellingen om den maniske Kåre Svaberg og ved ~~kn~~ knappe antydninger til sitt, Felicias og Jans trekantforhold når han fram til en analyse av sine motiver for å være tilbakeholdende. Direkte betraktninger om samlivet mellom Felicia og Steingrim i 1942- 1943 bidrar til en fyldigere beskrivelse, og hele problemet ved Erlings reserverte hengivelse avrundes i en ny aktivisering av Varulv-mytologien.

De fire mennene som nevnes i kapittelet blir eksempler på romanens teori om kjærlighet, sjalusi og livsdyktighet. Fortellingen om Kåre Svaberg handler om en mann som er blitt sinnssyk av sjalusi, en sjalusi som mangler grunnlag i virkeligheten etter som det ikke finnes rivaler. Feilen ved Kåre Svaberg er at han ikke har kunnet realisere sine livsverdier, som så er blitt transformert til destruksjonslyst:

"Der han sitter på asylet og delirerer om, det er fellesskap, deling, kjærlighet. Den arme Svabergs drøm om lykke og fred presset ned og omsatt til et avskyelig delirium av frykt for én gang til å se den lysstrålen han engang har sett. Varulven tok ham!" (276)

Den motsatte ytterligheten er Jan. Gjennom sine erfaringer med ungdomskjæresten Vigdis har han gjennomskuet sjalusien, dens opprinnelse, dens styringsformer og nedbrytende virkning, og har gjort seg fri fra den:

"Han har en enestående evne til å se erfaringer i øynene og bygge livet på dem. Han er en som alltid er blitt klok av skade." (268)

Steingrim Hagen møtte også sjalusien og greide nesten å frigjøre seg fra den. Steingrim og Felicia levde sammen i Stockholm da Erling dukket opp og han og Felicia gjenopptok sitt avbrutte kjærlighetsforhold. Når ^{Steingrim} ~~han~~ da forlot Felicia, var det ikke i skuffelsen over at hun også elsket en annen:

"Han trakk seg ikke på grunn av meg, det vet du. Men vet du at han trakk seg fordi han lå under for - jeg har lyst å si: for folkestyret. Han ønsket at vi tre fortsatt skulle være sammen. Han ønsket å være hos deg og dele deg med en mann som også omsider hadde satt kniven i strupen på Varulven og brutt sjalusiens terror. Men han trakk seg for å skåne ditt navn og rykte." (Erling, 274)

Steingrims erkjennelse kunne altså ikke stå seg mot den rådende sosiale konvensjonen, monogamiet. Og mange år senere tok han livet av seg, i en tilværelse som fornektet hans livsverdier.

Erling selv nærmer seg Jans overlegne stadium i livsdyktighet. Også han har befridd seg fra den erotiske sjalusien, "noe djevleskap vi hadde klart å døde" (268). Men selv om han i alle år har akseptert Jan som "rival", eller heller at Felicia også har elsket Jan, så har han ikke unngått å være misunnelig på Jan, dvs. på den posisjon Jan har hatt i trekanten:

" - at du bare ville sikre deg meg, råde over meg, ikke kunne finne deg i at en annen tok meg, men ikke kunne drømme om å ha meg som ektemann eller far til barna dine -" (275)

Felicia har hatt sine gode grunner, som vi husker. Og om Erling har kunnet oppfatte disse grunnene aldri så meget, så har han aldri kunnet akseptere dem emosjonelt. Under den mer analytiske delen av samtalen utvikler Erling en idé om den funksjon slike emosjonelle skader kan inneha i utviklingen av personligheten. Livsnedslag kan man kalle dem, han selv kaller dem "hjerneskader":

"Det er så heldig at alle som vokser over den skaden de er blitt rammet av, tjener mer på den enn de taper. Bevisstheten utvikler seg til noe større og høyere enn før omkring det skadde punktet. Ved en merkelig prosess blir det skadde stedet et nærings-sentrum, det får oss til å vokse, bli klokere, men kall det ikke helbredelse. Slik har vi stelt oss at det gror nytt og større liv rundt et gammelt knivstikk!" (273)

Eksempler som bekrefter teorien, henter han fra den nærmeste kretsen: Felicia, Jan og seg selv. Om Felicia:

" [...] du mistet noe og nådde noe annet og større, [...] uten alt dette ville du aldri blitt Felicia" (273-274). Og Jan, han "ble fra en velvoksen, men nokså vanlig bjørk til en ruvende eik" (275). Om seg selv sier Erling:

"En uhelbredelig hjerneskode åpnet mine øyne for den gode jord og himmelen over den. Den tvang meg til å bruke reserver, den viste meg veien bort fra de dødes rike. Veien har vært lang, men her sitter jeg og vil ikke unnvære noe som helst av det, absolutt ingenting, ikke min bitreste skam." (276)

"Hjernesmeden" han sikter til her, er hans sosiale stigma og de verdiløse holdninger det skapte hos ham, særlig ambisjonen, snobberiet. Men det er klart at det siterte utsagnet er like gyldig for alle Erlings "hjernesmeder".

Alt i alt utgjør disse analytiske avsnittene et høydepunkt i moden selvforståelse, ja, i "livsanskuelse" overhodet. Erling kan ha så meget forakt for livsanskuelser han bare vil (jfr. kap. "En mann uten livsanskuelse", 253), i dette kapitlet har han formulert en.

Men det ^mkommer flere nye signaler om Erlings holdningsendring. Når han kommer til Oslo like over nyttår 1958 og ikke får hotellrom, lar han være å oppsøke den kvinnen han hadde planlagt å bo hos: "[Hun] kunne ikke vente seg noe av ham nu etter juledrikkingen, det visste han så alt for vel" (283). At det gjelder erotisk forventning, er opplagt. Erling selv begrunner sin vegring med "gammel forfengelighet og frykt", men den kan like gjerne ha sin rot i et nytt ønske om å være trofast mot Felicia. Virkningen blir i alle fall den samme: han bedrar ikke Felicia under dette Oslo-opp-

Tydeligere enn noen gang før ser man hvordan konflikten mellom nærhet og frihet er like ved sån løsning, ved at Erling ikke lenger har det samme behovet for å isolere seg. Det er i samtale med den meget yngre vennen Jasper Arndt at denne spør om Erling var på Venhaug i julen og får til svar: "Jo, der feirer jeg alltid høytidene. Vi har forresten snakket om at jeg skal overta et eldre hus som står der og flytte dit for godt" (292). Dette er nesten en avgjørelse fra Erlings side og en fullstendig omvendning fra hans tidligere standpunkt. Siden både hans emosjonelle og hans rasjonelle innvendinger er brutt ned, er det nå ingenting i veien for at han kan flytte.

Kjærlighetsforholdet mellom Erling og Felicia har inntil oktober 1957 vært statisk, og romanen har formidlet en grundig og nyansert beskrivelse av tilstanden. Den nye fasen i forholdet, "Fase C", som nå blir innledet, er betinget av en utvikling i Erlings holdninger til sin omverden. Utviklingen ble forårsaket av gjenforeningen mellom vennene Øystein Myhre og Birgit "Etruskeren" Orrestad, av Øysteins selvkritikk og ansvarsfullhet. Utviklingen består i at Erling aksepterer de nederlag han tidligere bare har funnet seg til rette med", slik at han nå har en udelt positiv holdning til Felicia. Dette fører i sin tur til at han har mindre grunn til å hevde sin personlige frihet. Dermed er nærhet/frihet-konflikten i forholdet på vei mot en løsning.

Trekanten på Venhaug er blitt et konfliktfritt fellesskap. De tvil vi kan ha hatt om verdien av forholdet, blir underkjent. Det står bare én konflikt igjen, men den er ukjent for Jan og Erling, og Felicia må stri med den

selv: hennes avhengighet av drivhuseansene med gartneren når Erling ikke er på Venhaug.

Forsoning innen rekkevidde

Etter et fravær på fire uker kommer Erling tilbake til Venhaug. Oslo-oppholdet ved nyttårstid har antakelig vart i noen dager; deretter har han sannsynligvis vært hjemme i Lier. Sist i januar har han vært i Oslo en ukes tid, uten at boka forteller noe om hva han har hatt der å gjøre.

Alt ligger nå til rette for at oppmykningen i Erlings holdninger overfor Felicia kan føre til en tilsvarende oppmykning i hennes holdning til ham. Dersom han blir på Venhaug for godt, er det sannsynlig at både hennes herskelyst og beskyttertrang vil avta. Hennes kjærlighetsnevrose, "den mørke driften" mot gartneren Tor Anderssen, vet vi fra før er fraværende når Erling er til stede.

Imidlertid begynner dette oppholdet ("Venhaug IV") i et dystert stemningsleie. På toget til Kongsberg har Erling hatt en ubehagelig opplevelse. Foran ham, med ryggen til, sitter en dame, og hun utstråler uhygge:

"Det var en som var meg motbydelig, eller hun minte meg om en slik, bare at jeg ikke kan begripe hvem det skulle være. Det hadde vært noe uhyggelig i luften. Som om hun satt og tenkte på meg og ønsker alle slags ulykker over meg"

(339)

Senere gjetter Jan på at det kan ha vært Gulnare, Erlings ungdomselskede. Men de får ikke utviklet gjetningen, for de blir avbrutt av en replikk av Felicia og av andre ting. Den kritiske leser forstår

med en gang at Jan må ha rett, og det er ikke lett å akseptere umiddelbart at Erling ikke skulle ha gjenkjent henne, selv om det er 12 år siden han så henne sist. Når han i romanen ikke kjenner henne igjen og heller ikke senere i boka forstår at det er hun som står bak all den ulykke som siden rammer Venhaug-folket, tyder det på at han ubevisst ikke vil at damen skal være hans Gulnare, om hun aldri så mye hadde utviklet seg til et monstrum i tiden etter at de skiltes. Nettopp fordi han ubevisst har gjenkjent henne, har han fått uhyggesfølelsen.

Som innledning til dette siste oppholdet på Venhaug sammen med Felicia fungerer opplevelsen i første hånd som varsel om mordet som skal skje, liksom den fungerer som indisium på hvem morderen er.

Også Felicia er mørk til sinns ankomstdagen. Erling har vært fraværende i en måned, og savnet av ham har drevet henne til å stille seg ut for gartneren på ny. Hun er skamfull og motløs fordi hun ikke greier å beherske "den mørke driften", men til og med tilfredsstilles av leken. Disse kjenslene får henne til å føle hat mot gartneren, og det er så sterkt at det skygger for gleden ved å se Erling igjen. Når Felicia reflekterer over sitt spill i drivhuset, kommer hun svært langt i å analysere dets betydning. Ved å holde kikkere ^{kikk} n bundet til utgangs- punktet føler hun at hun greier å betvinge hele maskuliniteten, som kikkeren er en typisk representant for:

"Jeg er forført av ikke mindre enn to menn, den siste er Tor Anderssen med en mur imellom. Hvorfor? Jeg tror det skjedde fordi jeg da kunne få alle menn gjennom den ene og dumme - på den andre siden av muren. Jeg har gått der i drivhusvarmen som svøpt i hele mannsverdenens brunst." (332)

Men når denne betvingelsen av mannkjønnets ikke er en frivillig sak, men en drift, da er Felicias ekshibisjonisme

en nevrose. Det hun skammer seg over, er at hun ikke kan bestemme selv.

Hun vet at med Erling på Venhaug er driften opphørt. Det hun ikke vet, er at hele spillet med Tor Anderssen er en kompensasjon for Erlings svik i 1934. Her er enda en usannsynlighet, ved første blick, etter som en slik forbindelse skulle være enkel å påpeke for et menneske med Felicias innsikt. Igjen får vi gjette på en ubevisst ^{mot} ~~noe~~ ^{mot} ~~uvilje~~ til forståelse. Hos Felicia henger denne ^{mot} ~~uviljen~~ sammen med hennes følelse av nederlag i 1934. Nederlagsfølelsen har preget hennes holdning til Erling i alle år siden, og den har resultert i formynderholdningen, beskyttelsestrangen og sjalusien til yngre og vakrere kvinner som kan tenkes å være rivalinner.

Nå ville det være en smal sak å fortelle Erling om sin nevrose og om sitt behov for hjelp. Han ville opplagt komme til å samtykke i å bo på Venhaug da. Og hun tenker over muligheten denne februarnatten etter Erlings ankomst:

"Han ville hjulpet henne over det, men hun unte ham det ikke. Og så var hun redd for at hvis hun først tok det opp, kunne hun ikke la være å si at han kunne hjelpe henne. Det måtte hun komme til å angre på. Erling skulle flytte til Venhaug for sin egen og ikke for hennes skyld, det hadde hun haket seg fast i og ville ikke gå fra." (334)

Medlidenhet vil hun altså ikke akseptere som motiv for Erlings nærhet. Hun vil elskes, ikke synes synd på.

Liksom Erlings uhyggeopplevelse på toget, fungerer Felicias misstemning denne første kvelden som varsel. Etter samværet med Erling om natten omformes hennes skam og motløshet til noe annet: "Var det sorg, oppgivelse?" (334). Og hun tenker på sin avdøde mor, som hun ikke minnes: "Siden måtte det slå Erling at hun

hadde hatt en forutaning" (sst.).

Erlings uhyggesstemning varte bare til han kom til Venhaug. Der fortok den seg: "Det falt nemlig helt av meg da jeg satt her ved peisen og kjente meg trygg igjen" (329). Han har i de siste månedene gjennomgått en modningsprosess som har fjernet aggresjonen mot Felicia. Fra hans side kan forholdet harmoniseres. Og muligheten for en befrielse også av henne er til stede, på betingelse av at hun gir opp sin stolthet, røper sine problemer. Jan kunne ha fått vite om ekshibisjonen, Tor Anderssen kunne ha fått avskjed, Erling kunne ha flyttet til Venhaug av kjærlighet og ikke av medlidenhet. Felicia ville ikke ha blitt fristet av sin morder til å møte henne i skogen:

"Et hendingsforløp kunne blitt endret, men ble det ikke. For den som går i tåke fram mot et stup, skal det ikke stort til å endre retningen. Det hendte ingenting og Felicia falt!" (334)

Den siste formiddagen Felicia er i live, demonstreres hennes posisjon på Venhaug - elsket av alle i familien, som hun elsker dem igjen. Julie komplimenterer hennes utseende; Jan og Erling engasjerer henne i en lett flørt; hun utveksler tilrop med barna. Hun fremstilles som Venhaugs naturlige sentrum, og det er slik hun kommer til å bli husket. Ingen vet da at hun serverer dem et påskudd for å gå tur alene. Hennes egentlige hensikt med turen får de aldri vite, heller. Det er noe man må gjette seg fram til ut fra ytterst sparsomme detaljer.

Felicia forsvant

Virkningen av Felicias bortgang er en intens sorg hos alle hennes pårørende. Den første reaksjonen Jan og Erling får når de forstår at hun er drept, er rent fysisk: "Erling kjente hvordan hele kroppen hans revålterte, og i det samme gikk Jan over ende som et veltet tre" (358). Den første natten etterpå er Erling ved å forkomme i ulykke og miste livsmotet. Jan, derimot, har bestemt seg for å overleve. Idet han tar seg noen store slurker konjakk foran portrettene av Felicias døde brødre, lover han å hevne henne. "Da står det til liv for Jan", sier Erling (338).

Denne scenen skal sammenlignes med den som ble analysert ovenfor (s. 32-38). Den gangen angrep Jan Felicias helligholdelse av de verdiene hun delte med sitt barndomsmiljø: slektsbeskyttelsen, familiesamholdet som ikke kjente hensyn til andre verdier. Også da drakk Jan sterk konjakk. Det som skjer nå, er at Jan går over på den samme slektstankegangen. Hevnen han lovør, viser seg å være blodhevn.

De første fjorten dagene etter drapet fortelles det ingenting om tilstanden på Venhaug. Det neste vi får høre, er at Erling har sunket inn i apati, i en sjelløs tilvarelse, der han har mistet det han kaller "spøkelset" sitt. "Om det var sorg? En kan ikke svare på et ingenting" (359).

Apatien brytes av at Jan en kveld oppsøker Erling og overfører sitt eget hevnløfte på ham, pålegger Erling å hevne drapet. Erling godtar ikke dette pålegget umiddelbart. Det finner sted en brytning mellom ulike etiske normer. Erling er motstander av voldsanvendelse, og enhver hevnetikk er fremmed for ham i fredstid. Allikevel ender det med at han aksepterer Jans pålegg, og det av flere grunner. Den fremste er tapet av livsmot; han kan gjøre hva som helst uten at det

spiller noen rolle:

"Det samme kunne det være. Han hadde ingen lyst på livet slik som det nu var blitt. Det var blitt enstonig, ensfarget, verdiløst. Han kunne godt ta livet av seg [...]. Selvmord var egentlig ikke noe for ham, men det var egentlig ikke så avskrekkende." (361)

Når i neste avsnitt Jan minner om at Felicia selv ville ha funnet det riktig å bli hevnet med drapet på en fiende, gjør også det argumentet inntrykk på Erling. Han vet at Jan har rett, og tar dermed hensyn til avdødes formodede ønske, enda om han synes det er irrasjonelt. Han aksepterer for Felicias skyld, som en siste gave i kjærlighetsforholdet, ^{som} en demonstrasjon av kjærlighet.

Jan bruker enda et argument, og det er av rent praktisk art. Hvis hevndrapet skulle mislykkes, ville det være en større ulykke for Venhaug om Jan ble tatt enn om Erling ble tatt. Erling lar Hensynet til Jans barn og Jans fremtid med Julie gå foran sin ikke-volds-etikk: "[...] jeg hadde ikke tenkt meg å dø som en forbryter" (362). Også i sin kjærlighet til Venhaug-folket, Felicias etterlatte, ofrer Erling noe av seg selv.

Erlings normbrudd får en paradoksal konsekvens når det gir ham livsmotet tilbake. Hevnmord er en skjendighet i hans livssyn, men allikevel tar han det på seg, som et offer for dem han elsker, idet plikten til blodhevn er positivt ladet for dem.

"Nu hendte det ham noe som lå hinsides alle resonnementer. Det som var blitt lagt på ham av Jan hadde revet ham tilbake fra det tomme, satt ham midt i livet igjen nu da det var vedtatt at han antagelig skulle gi det fra seg. [...] Erling Vik vil leve, vokste det stort og stormende opp i ham, og derfor kan han nu betale prisen som Jan Venhaug vil." (363)

Jan har forlangt at Erling skaldrepe den tidligere nazisten Torvald Ørje. Det gjør han fordi han er overbevist om at Felicias morder kommer fra nazistiske kretser. Dermed vil mordet på henne, motstandskjemperen, sones ved et drap på en nazist. Jan sier det slik:

"Når vi ikke vet hvem det var, skal lynet slå ned i slekten et annet sted. Jeg tror ikke det blir så særlig langt unna. Ikke én i hele yngelen vil være i tvil om at nå slo lynet fra Venhaug!" (364)

Denne tankegangen ligger som sagt fjernt fra Erlings verdisyn. Men den svarer til Felicias verdisyn. Vi kan dermed iaktta at drapet på Felicia har gitt Jan en ny verdiprioritering. Tidligere har han stått ~~for~~ ^{for} i opposisjon til Felicias æres- og hevndeologi. Det fremgikk av scenen da han avbrøt Felicias minnestund over sine brødre (jfr. s. 32-38 ovf.). Nå forfekter han den samme æresmoralen. Med ett forbehold: Han kan ikke selv være eksekutør av blodhevn, og det har ikke bare rasjonelle årsaker. Han er blitt redd, mørkeredd og redd for å mislykkes.

Nå går det jo helt annerledes med drapsplanen enn noen har ventet. Torvald Ørje blir drept av en annen morder, som kommer Erling i forkjøpet, og som viser seg å være gartneren Tor Andersen fra Venhaug. Den tilspissningen av verdimotsetninger som kom til uttrykk før Erling påtok seg hevn, blir opphevet idet årsaken til konflikten er ute av verden. En uke senere, dvs. tre uker etter drapet, er Erling tilbake på Venhaug, der fellesskapet er gjenopprettet. Denne tiden tilbringer Jan og Erling med å spekulere over hvem som kan ha drept Felicia og hvorfor.

I fiksjonen blir aldri mordgåten løst. Men teksten gir en del opplysninger som peker entydig i retning av at morderen er Erlings ungdomselskede, Gulnare, som under krigen var gift med en angiver og etter krigen holdt en "landssvikersalong". Vi minnes at dette siste Venhaug-oppholdet ("Venhaug IV") ble innledet med en uhyggelig episode på toget til Kongsberg, da Erling får en isnende angstfølelse ved å iaktta ryggen på en kvinne (kap. "Alle veier og varslere fører til Gol⁹staa", 326-331, jfr. s. 54-55 ovf.). Leseren setter umiddelbart denne kvinnen i forbindelse

med drapet, etter som Erlings angst fungerer som varsel i komposisjonen av romanens avslutning. Men incisiene mot Gulnare er av mer rasjonell art enn den følelsesmessige: Gulnare er den person i boka som har de sterkeste motiver for å ta livet av Felicia. Det var Felicia som likviderte Gulnares mann, overlærer Kortsen, under krigen. Disse drapene går inn i en kjede av drap som følger blodhevnens lov: Under okkupasjonen blir Felicias brødre aktive deltakere i motstanden; de blir angitt av overlærer Kortsen og henrettet av tyskerne; Felicia dreper Kortsen; Kortsens hustru Gulnare dreper Felicia nær Venhaug; Tor Anderssen fra Venhaug dreper nazisten Torvald Ørje som gjengjeldelse.

Men dypere enn ^{hevnmotiveringen} ~~en~~ ^{ligger en annen} ~~en~~ motivering, som nok har vært ubevisst for mordersken. Hun hater Erling, og hun får rammet ham gjennom Felicia. Hatet skriver seg fra deres ungdomsopplevelse, som representerer verdier som står i direkte opposisjon til det perverterte verdisyn hun senere har erhvervet.

Endelig, og sannsynligvis meget undertrykt i bevisstheden, er drapet motivert av sjalusi: Felicia fikk den mannen som Gulnare ble berøvet.

Siden Gulnare åpenbart har vært på åstedet og har et trefoldig motiv for drapet, er "Venhaug-mysteriet" løst for leseren, iallfall i hovedtrekk. Jan er flere ganger inne på om det ikke skulle være henne, men siden han ikke vet at Gulnare Svare og fru overlærer Kortsen er samme person, kan han ikke ha samme visshet som leseren har, og som Erling burde hatt. Hver gang Jan eller Erling selv kommer på ideer som kan føre til en erkjennelse om den riktige sammenhengen, viker Erling unna, enda han er den som ved siden av leseren sitter inne med all informasjon. Det virker ikke umiddelbart sannsynlig at han ikke klarer å fullføre tanke-

rekken som bør føre til en korrekt slutning.)

Men teksten forsvarer og begrunner Erlings mangel på konsekvent tankegang. Om episoden på Kongsberg-toget:

"Efterpå undret det Erling at han aldeles hadde glemt den opplevelsen, men det var jo slik, resonnerte han, at mange ting som gjør et sterkt inntrykk på oss, kan synke helt ned i glemsel, særlig hvis de ingen åpenbar mening har og ikke kan settes i noen sammenheng." (352)

Selv etter å ha erindret episoden, unnlater Erling å trekke slutninger ut fra den: "Men Erling var trett [...] Han tenkte på Julie og på barna [...]" (sst.). Hans allmenntilstand i denne tiden, trettheten, hemmer evnen til å resonnerer, og inntrykkene av Venhaug-familiens tilstand skygger for andre inntrykk. Fremst i bevisstheten står likevel Erlings fantasier av ham selv i rollen som Torvald Ørjes morder:

"Han kjente seg som inne i uhyggen, dõt var han som hadde besatt den. Med begge hender tok han jernrøret, spente ryggen bakover i bue som slakteren nå han skal slå en stut for pannen. Den andre kjente at noe var i ulag og fikk snudd seg halvt. Han rømmet Torvald Ørje loddrett ned på toppen av hundehodet og hørte en krasende lyd [...]" (352-353)

Alle disse forestillingene tjener til å bortforklare for Erling selv en dyptliggende frykt for å akseptere konsekvensene av den rolle han har spilt for andre i ulike faser av sitt liv.

Han nekter å akseptere at hans ungdoms kjørlighetsdrøm, forholdet til Gulnare, den helt positive pol i hans verdisystem og noe av grunnlaget for det, har blitt \hookrightarrow \swarrow pervertert. Konsekvensen av kjørlighetsdrømmen ble Felicias undergang.

Han nekter også å akseptere at den uskyldige og verdiladde ungdomsforelsøelsen endte med å gjøre ham selv til kvinneforfører og kjørlighetssviker i 1930-årene, ved at Gulnare uforskyldt svek ham.

Og han nekter å akseptere at \hookrightarrow \swarrow hans svik mot Felicia, i 1934 som den stadige gjentakelse av avskjedene, har ført til en skade på hennes verdisystem. Anti-verdier som ørekjørhøt,

gjengjeldelse og hat har fått så høy prioritet at det har ført til hennes undergang.

Den siste påstanden kan behøve en underbygging. Den står i forbindelse med romanens mest gåtefulle handling: Hva var det som fikk Felicia til å begi seg ut alene den fatale søndagsformiddagen? Jans fornuft fører ham som ellers nær det sannsynlige:

"Det er klart de [politiet] må tenke som vi - at det har vært bud etter henne fra en som ville ha henne til å gå veien den dagen og håpet hun kom alene. Eller visste hun ville komme alene." (350)

Felicias påskudd til å gå ut er å hente et brev, det brevet som Jan siden kaller "det anonymeste brev i kriminalhistorien" (351) og som det viser seg aldri har vært skrevet eller sendt til Venhaug. Felicia avslår også å få selskap: "[...] det er den dagen jeg har lyst til å gå en tur alene" (335).

Hensikten med Felicias påskudd er da ukjent. Jan har en teori:

"Hun laget bare hemmeligheter ut av noe når hun ville overraske og glede oss." (350)

Erling reagerer lite på Jans spekulasjoner. Senere faller han i tanker og husker at han har iaktatt noe som motsier Jans antakelse./En lapp som like før drapet hadde falt ut av Felicias veske på Erlings rom:

"På lappen stod skrevet med Felicias sikre og flytende håndskrift: Kunne jeg ta henne av dage med svart magi, skulle jeg ikke betenke meg." (352)

Sannsynligheten taler dermed for at Felicia ikke har hatt til hensikt å glede sin familie med hemmeligheten, men at hun har tenkt å møte en fiende. Vi blir nødt til å spekulere på hva et fiendskap mot Gulnare skulle gjelde, for Felicia kjenner ikke identiteten mellom Erlings ungdomselskede og fru Kortsen. Det er det bare Erling som gjør. Jeg kan tenke meg at Gulnare har lokket Felicia med å fortelle om sitt forhold til Erling i 1915, og Felicia har vært nysgjerrig. Samtidig har hun vært sjalu og vært

interessert i å demonstrere sin egen erotiske overlegenhet i forholdet til Erling. "Engang han var kommet til å nevne Gulnare, hadde Felicia sagt hun gjerne skulle truffet ham da han var seksten år" (379). Felicias utsagn på lappen uttrykker hat til rivalinnen. Gulnare har brukt Felicias sjalusi og nysgjerrighet til å lokke henne i sin felle. Momentet med lappen under senga smaker av røverroman og trosser sannsynligheten. Men dets funksjon er tydelig: Felicias eget, skriftlige utsagn er mer holdbart enn Jans hypotese. Fortolkningen av lappens tale får anses som en/mer eller mindre godt begrunnet gjetning. Jeg skal senere i dette arbeidet sette fortolkningen i forbindelse med en redegjørelse for den bruk romanen gjør av Varulv-mytologien.

Romanens draps- og oppklaringskapitler har en bestemt rolle i konteksten som er studert i det foregående: kjærlighetsforholdet mellom Erling og Felicia. De viser hvordan den elskende Erling lamslås av sorg når Felicia dør, og hvordan han demonstrerer sin kjærlighet ved ikke bare å qi, men rent ut å ofre sitt etiske livsgrunnlag og sitt eget liv for å utføre avdødes sannsynlige ønsker. Når Felicia bukker under, er det fordi hennes tilstand som menneske, hennes personlige habitus, er plettet av verdiløse holdninger. Hennes verdisystem karakteriseres ved normer som står nær det romanen kaller varulv-kreftene og som defineres ut fra driften sjalusi. Romanens tragiske ironi er komplisert å utrede, men den består blant annet i at Felicias elskede, Erling, som elsker henne like høyt, har en flik av skylden for hennes undergang, langt bak i årsakskjeden. Hans svik har vært med på å befeste de holdninger som førte til mordet.

Erling på Venhaug

I praksis har Erling bodd på Venhaug siden oktober 1957. I slutten av april 1958 har han flyttet dit formelt, til Gamle Venhaug, "som nu var hans hjem" (376). Felicias ene store ønske er da endelig blitt fullt og helt innfridd. Hennes andre ønske, at Erling aldri skulle bedra henne, blir også innfridd nå, om enn på en annen måte enn noen kunne tenkt seg:

"Hun hadde gitt ham i arv en splintret drøm, hun ville ikke han skulle møte andre kvinner, det var på tide han ble henne tro, hun ville ha det slik - Felicia, kvinnen som ble ham for sterk og ikke ville føde et barn som var hans. Hun hadde ham nu og det fikk så være. Han kunne aldri gå til en annen kvinne etter at han hadde stått og sett ned i den svarte råken!" (377-378)

Ironisk nok - først etter hennes død skjer den endelige forsoning av konfliktene mellom dem.

I romanens siste kapittel har Erling et siste mareritt. Som de andre drømmene hans er det mangetydig. På den ene siden samler drømmen de motstridende faktorene i hans erotiske utviklingshistorie ved at den identifiserer Felicia ^{med} Gulnare. På den annen side holder den et selverkjennelsens spill opp for ham så han får et innblikk i egne verdiløse holdninger i forholdet til de to kvinnene som har betydd mest i hans liv:

"[Felicia] var Gulnare som han slepte inn i høyet og voldtok. Hun slo og sparket, bad for seg og gråt, men slapp ikke unna [...]. Han våknet av det i kaldsvette, tidsnok til å stanse en oppkastning." (381)

Drømmen har forsonende trekk i og med at de to kvinnene smelter sammen til én skikkelse. Men mest er den skremmende, etter som den åpenbarer destruksjonen som en drift i Erling selv. Drømmens funksjon i romanslutningen er å oppsummere i et netteskall de konfliktene som har styrt Erlings liv, liksom de i romanens virkelighetsforståelse styrer alle liv: et samspill såvel som en konflikt mellom motsetninger, mellom mann og kvinne, miljø og individ, bevissthet og drift.

De siste avsnittene i boka har perspektivet rettet inn i

fremtiden. Erling ser for seg hvordan essensen av det menneskelige konfliktstoff som har utfoldet seg, går inn som ledd i nye generasjoners mytologi, et sagnstoff til eksempel og ettertanke. Og Erling går tilbake til sin forfattergjerning - han begynner på den boka som vi nettopp har lest:

"Her skal dere se, vil jeg si, jeg har sittet om nettene på Gamle Venhaug og skrevet ned alt det som hendte i Felicias tid, om Norge i Fred og Norge i krig, slik som det ble sett av Erling fra Rjukan." (382)

Litteratur:

Carl-Erik Nordberg: Sandemose - en biografi, 1967.

Arild Haaland: "Varulven - Flyktningen tur-retur", Vinduet 1965.

Yngvar Ustvedt: "Mytedikteren Aksel Sandemose", Samtiden 1966.

Erling Nielsen: "Aksel Sandemose", i Niels Birger Wamberg, red.: Sandemoses ansikter, 1969.

Jostein Soland: "Kjærlighetsrittet i Varulven", i Johannes Væth, red.: Om Sandemose, Nykøbing M. 1974.

Asmund Lien: "Et annullert drap i Felicias bryllup", i Johannes Væth, red.: Om Sandemose, Nykøbing M. 1974.

Erich Fromm: The Art of Loving, London 1957.

Jorunn Hareide Aarbakkes avhandling Høyt på en vinget hest, 1976, var ennå ikke utkommet da dette arbeidet ble skrevet.

* Note til s.47:

I vanlig norsk språkbruk er betegnelsen "alene" som regel mer nøytral enn "ensom". I Varulven er det heller omvendt, jfr. strofene på s. 366:

Her sitter jeg narr alene
som Gud i sitt himmelrike.
Vekkeklokken tikker iherdig:
Ene. Alene. Alene. Ene.

(strofe 1)

